

Szálkai Kinga¹

Generációváltás Közép-Ázsiában: biztonság és stabilitás Mirzijojev és Tokajev hatalomra kerülése után²

Az elmúlt öt év jelentősen átrajzolta Közép-Ázsia regionális biztonsági viszonyait, amiben kulcsfontosságú szerepet játszott, hogy a térség két vezető államában közel három évtized után először történt vezetéváltás: Üzbegisztán elnöki székében 2016 óta Savkat Mirzijojev ül, Kazahsztán vezetője pedig 2019 óta Kaszim-Zsomart Tokajev. A térség biztonságát és stabilitását nagymértékben meghatározza, hogy államainak autoriter vezetői milyen személyes döntéseket hoznak, illetve milyen prioritásrendszerek mentén gondolkodnak, a jelenleg zajló generációváltás így az öt köztársaság függetlenedése óta a legnagyobb jelentőségű átalakulást indította meg a régióban. Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse és értékelje a Mirzijojev és Tokajev hatalomra jutása által hozott legfontosabb változásokat, azok regionális hatásait, illetve korlátait. A tanulmány elsőként az üzbegisztáni és kazahsztáni belső reformokat elemzi, majd rátér a regionális együttműködés eredményeinek áttekintésére, végül a térségben érdekelt nagyhatalmakkal való viszony változásaira fókuszál.

Kulcsszavak: Közép-Ázsia, generációváltás, stabilitás, fordulat, Kazahsztán, Üzbegisztán

Generation Change in Central Asia: Security and Stability after Mirziyoyev's and Tokayev's Rise to Power

The past five years have significantly reshaped the regional security environment of Central Asia. With Uzbekistan's Shavkat Mirziyoyev taking the presidency in 2016 and Kazakhstan's Kassym-Zhomart Tokayev in 2019, the first changes of leadership were conducted in nearly three decades. The security and stability of the region are largely determined by the personal choices and priorities of the authoritarian leaders of its states, thus, the current generation change has triggered the most significant transformation in the region since the independence of the five republics. The aim of this paper is to review and assess the most important changes catalysed by Mirziyoyev and Tokayev's rise to power, their regional impact, and their limitations. The paper first analyses the internal reforms in Uzbekistan and Kazakhstan, then reviews the results of enhancing regional cooperation, and finally focuses on the changes in the relationship with the great powers that maintain interests in the region.

Keywords: Central Asia, transformation, stability, generation change, Kazakhstan, Uzbekistan

¹ Szálkai Kinga a Budapesti Metropolitan Egyetem Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézetének főiskolai docense. E-mail: kszalkai@metropolitan.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” pályázat keretében készült.

Bevezetés

A közép-ázsiai térség legjelentősebb kérdései között hosszú időn keresztül kiemelt tényezőként szerepelt az utódlás problémája, vagyis az, hogy a régióra jellemző elnöki rendszerekben a gyakorlatilag korlátlan jogkörökkel rendelkező vezetők idejük lejártával hogyan adják majd át hatalmukat, és ez milyen kockázatokat jelent a térség egészének biztonsága szempontjából. A kérdés különösen a két regionális vezető állam, Üzbegisztán és Kazahsztán kapcsán merült fel gyakran, és nemcsak azért, mert a térség vezető hatalmai lévén, stabilitásuk megőrzése kulcsfontosságú Közép-Ázsia törekény biztonsági egyensúlyának fenntartásához. Az üzbég Iszlam Karimov és a kazah Nurszultan Nazarbajev elnöksége hasonló volt abban, hogy mindkét vezető még a Szovjetunió időszakában került hatalomra, és mentette át pozícióját a függetlenség kikiáltását követően, ezzel folytonosságot képezve a szovjet időszak hatalmi technikáival és kormányzási jellegzetességeivel. A két elnök között párhuzam vonható abban a tekintetben is, hogy a 2010-es évek derekán már mindketten 75 év felett jártak, azonban egyikük sem jelölte meg egyértelműen az utódját. Az akkor számos elemzés (és még több kevésbé tudományos találgatás) tárgyát képező hatalomátadási kérdések napjainkra megválaszolást nyertek, és, 1989 óta először, mindkét államban megtörtént a vezetőváltás. Üzbegisztán elnöki székében 2016 óta Savkat Mirzijojev ül, Kazahsztán vezetője pedig 2019 óta Kaszim-Zsomart Tokajev.³

Jelen tanulmány amellett érvel, hogy ez a változás gyökeresen átalakította (és jelenleg is alakítja) Közép-Ázsia regionális biztonsági viszonyait. A generációváltás, amely Mirzijojev és Tokajev hatalomra kerülésével ment végbe, számos szempontból újdonságot hozott a térség belső viszonyaiba és nemzetközi kapcsolataiba is, amelyek közül a tanulmány két fő kérdéskört emel ki. Az első a korábbi vezetők örökségétől való viszonylagos eltávolodás, amely mind a belpolitika, mind a külpolitika területén megfigyelhető, a második pedig az a mára kézzelfoghatóvá vált fordulat, amelynek során a régió államainak hagyományosan hűvös viszonyát felváltotta a regionális együttműködésre való törekvés.

A belpolitikában gyakran „nyugatos” reformokként értelmezett strukturális gazdasági és politikai átalakítással már évtizedek óta adós volt az államok vezetése, ami még inkább megnöveli a hatalomváltás után megindult változások jelentőségét. Azok az elvárások azonban, amelyek a térség demokratizálódására és gazdaságának teljes liberalizálódására irányulnak, a közép-ázsiai viszonyok ismeretében nem reálisak. Mirzijojev és Tokajev elkötelezett a reformtörekvések végigvitele mellett, azonban csak abban a mértékben, amely nem veszélyezteti hatalmukat, illetve segíti a hozzájuk lojális rétegek támogatásának fenntartását.

A külpolitikában a regionális identitás kialakításának szándéka egy rendkívül terhelt időszakban következett be. Oroszország Ukrajna ellen zajló háborúja, Kína közép-ázsiai gazdasági hatalomátvétele, illetve az Egyesült Államok háttérbe húzódása komoly diplomáciai manővereket követel az új vezetőktől államaik lehető legnagyobb külpolitikai

³ 2022-ben egy harmadik közép-ázsiai utódlási kérdés is rendeződött, méghozzá sajátos módon: Türkmenisztán elnöke, Gurbanguli Berdimuhamedov márciusban átadta elnöki székét fiának, Szerdarnak. Mivel e lépés hosszabb távú hatásainak elemzéséhez jelenleg nem áll rendelkezésre megfelelő információ, a tanulmány nem tárgyalja a türkmén utódlás kérdését.

mozgásterének és függetlenségének megőrzéséhez. Nem véletlen, hogy az évtizedes (sőt, történelmi mélységekben gyökerező) regionális feszültségek éppen ebben az időszakban adták át helyüket az együttműködés retorikájának: Üzbegisztán és Kazahsztán közös érdeke az, hogy Közép-Ázsia egységes, önálló identitással és összehangolt cselekvőképességgel rendelkező, a nagyhatalmaknak minél kevésbé kiszolgáltatott régióként saját kezébe vehesse a sorsát, és a strukturális reformok révén jelentős belső gazdasági fellendülést indítson el – amelyből leginkább a térség két vezető hatalma profitálhat.

Mindezek elemzésére a tanulmány három fő részből épül fel. Elsőként az üzbég és kazah utódlás folyamatát tekinti át, megvizsgálva a fő tendenciákat a hatalom átvételének körülményei, illetve az azt követő reformkezdeményezések kapcsán. A második részben a regionális átrendeződés kerül az elemzés fókuszába, azon belül is annak vizsgálata, hogy milyen tényezők játszottak szerepet a feszültségek csökkenésében és az együttműködés megerősödésében. A harmadik rész a külpolitikai irányvonalak változásaival foglalkozik; áttekinti, hogy a hatalomváltás után hogyan alakultak az új vezetők és a térség kapcsolatai Oroszországgal, Kínával és az Egyesült Államokkal.

Utódlás és reform

Üzbegisztán

A függetlenség kikiáltását követő 25 évben Üzbegisztán elsősorban negatív szereplőként jelent meg a nemzetközi sajtóban, aminek fő oka az ország emberi jogi mutatóinak kritikus helyzete volt. Iszlám Karimov elnök és közvetlen környezete a stabilitás – centralizáció – nemzeti függetlenség háromszögében igyekezett megszilárdítani és megőrizni legitimitását és hatalmát.⁴ A létrejövő autoriter rendszer a stabilitás fenntartásának indokával szélsőségesen korlátozta polgárainak mozgásterét, beleértve többek között a sajtó, a vallás, az egyesülés, a gyülekezés, a véleménynyilvánítás szabadságát, és kemény kézzel szorította háttérbe a politikai pluralizmusra irányuló kísérleteket. Kritikusait akár a legkisebb megjegyzésre, vagy sok esetben megalapozott vádak nélkül is letartóztathatták, az állami büntönökben pedig olyan körülmények várták őket, amelyeket a releváns nemzetközi szervezetek egyhangúlag elítéltek, különösen a kínzás és az önkényes bánásmód mindennapos jelenléte miatt.⁵

A nemzetközi szervezetek a választások tisztasága kapcsán is rendszeresen megfogalmazták aggályaikat. Karimov elnöksége alatt négy választást nyert. Az első kivételével, ahol 87%-ot ért el, minden alkalommal a szavazatok több mint 90%-át szerezte meg. A szavazások technikai lebonyolítása is számos kívánnivalót hagyott maga után,⁶ de annál is jobban akadályozta a demokratikus értékek érvényesülését az a korlátozó, az elit hatalmának konzerválását biztosító politikai környezet, amelyben értelmezhető ellenzéki erő sem a parlamenten belül, sem azon kívül nem jött (és nem is jöhetett) létre, ahogyan

⁴ March, Andrew F. (2002): *The Use and Abuse of History: 'National Ideology' as Transcendental Object in Islam Karimov's 'Ideology of National Independence'*. *Central Asian Survey*, 21(4), 371–384.

⁵ *Uzbekistan. Events of 2015*. [online], Human Rights Watch, Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

⁶ *Elections in Uzbekistan*. [online], OSCE ODIHR, (é. n.). Forrás: osce.org [2022. 07. 31.].

működő civil társadalom sem.⁷ Üzbegisztán a függetlenedés után elutasította az átfogó és demokratikus politikai reformokat, és a piacgazdasági átalakítás is csak igen korlátozottan és lassan ment végbe. Az erős politikai és gazdasági centralizációért továbbra is a kiterjedt állami bürokrácia felelt, az erőforrások elosztása pedig a posztszovjet térségre jellemző informális, neopatrimoniális modellnek megfelelően zajlott.⁸

A gazdaságot illetően Karimov igyekezett fenntartani a korábbi szovjet modellen alapuló központosított, állami irányítású, paternalista jellegű gazdasági rendszert, amelyet az állami redisztribúció, az önellátás és a nemzetközi gazdasági integrációval szemben befelé forduló attitűd dominált, korlátozott és lassú piaci reformok mellett. Az állam kiterjedt gyapottermesztésében alkalmazott kényszermunka, illetve a kistermelők kiszolgáltatott helyzete szintén gyakran magára vonta a nemzetközi emberi jogi szervezetek figyelmét.⁹ Mindezek ellenére az üzbég gazdaság viszonylag sikeresen teljesített, és az állam GDP-je Karimov haláláig (az ezredforduló utáni rövid időszak kivételével) folyamatosan növekedett,¹⁰ még úgy is, hogy nemzetközi gazdasági szempontból a strukturális reformok és a politikai akarat hiányában nagymértékben elszigetelt maradt, és nem vonzott kiterjedt külföldi tőkebefektetéseket.¹¹ 2015 után, a posztszovjet térség gazdasági helyzetének átalakulásával azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a karimovi gazdasági modell nem képes hatékonyan reagálni az új kihívásokra.¹²

Üzbegisztán külpolitikai elképzeléseit is az elszigetelődés határozta meg, a nemzeti függetlenség és szuverenitás nevében. Ebben a defenzív szellemben, valamint a mélyen gyökerező történelmi ellentétek következtében feszült viszonyt alakított ki a közép-ázsiai köztársaságokkal, miközben igyekezett távolságot tartani a térségben érdekelt nagyhatalmak mindegyikétől.¹³ Az emberi jogi problémák (különösen a 2005-ös andizsáni mészárlást¹⁴ követően) jelentősen negatív hatást gyakoroltak Taskent nemzetközi kapcsolataira, illetve a nemzetközi közösségben betöltött szerepére is. Az állam gyakran hangsúlyozta egyoldalúan deklarált katonai semlegességét, amely kizárja a katonai jellegű szövetségekhez csatlakozást, katonai bázisok fogadását, illetve a haderő részvételét külföldi

⁷ Kendzior, Sarah (2015): *Nations in Transit 2015. Uzbekistan. Executive Summary*. [online], Freedom House, 2015. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.]; *Uzbekistan: Authoritarian President Karimov Reported Dead*. [online], Human Rights Watch, 2016. 09. 02. Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

⁸ Ruiz-Ramas, Rubén – Morales Hernández, Javier (2021): *Uzbekistan's Neopatrimonial State and Authoritarian Regime: From Karimov to Mirziyoyev*. In Izquierdo-Brichs, Ferran – Serra-Massansalvador, Francesc (szerk.): *Political Regimes and Neopatrimonialism in Central Asia. A Sociology of Power Perspective*. Singapore: Palgrave Macmillan, 120–127.

⁹ Environmental Justice Foundation (2005): *White Gold: The True Cost of Cotton*. London: EJJ.

¹⁰ *Indicators. GDP (current US\$) – Uzbekistan*. [online], The World Bank, (é. n.). Forrás: data.worldbank.org [2022. 07. 31.].

¹¹ Spechler, Martin – Bektemirov, Kuvatbay – Chepel, Sergei (2004): *The Uzbek Paradox: Progress Without Neo-Liberal Reform*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 177.

¹² Schiek, Sebastian (2018): *Uzbekistan's Transformation from an "Old" to an "Upgraded" Autocracy. L'Europe en Formation*, 2018/1. 87–103.

¹³ Schenkkann, Nate (2016): *Islam Karimov and the Dictator's Playbook*. [online], Foreign Policy, 2016. 08. 30. Forrás: foreignpolicy.com [2022. 07. 31.].

¹⁴ Akiner, Shirin (2005): *Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

műveletekben.¹⁵ A GU(U)AM története, illetve az ODKB-vel való „se veled, se nélküled” viszony¹⁶ jól mutatja Karimov opportunizmusát a nemzetközi szervezetekben való részvétel kapcsán általában is, ami szintén hozzájárult Üzbegisztán izolációjához, az állam a posztszovjet térség integrációs kísérleteiben is csak marginálisan vett részt.¹⁷

Karimov életében nem jelölte ki utódját, így 2016 szeptemberének elején bekövetkezett halála elhúzódó hatalmi küzdelmeket is eredményezhetett volna.¹⁸ Az elnöki utódlás külső szemlélők számára szinte láthatatlan harcaiból azonban rövid idő alatt a 2003 óta miniszterelnöki pozíciót betöltő Savkat Mirzijojev került ki győztesen. Először ügyvivő elnökként, majd a 2016 decemberében megtartott választáson aratott elsöprő győzelme (89%) után a független Üzbegisztán második elnökeként vette át az állam irányítását. A 2021-es elnökválasztáson a szavazatok 80%-át megszerezve jelenleg második ciklusát tölti,¹⁹ a készülő alkotmánymódosítás pedig várhatóan tovább erősíti majd pozícióját.

A választási eredményeket és azok nemzetközi megítélését tekintve Mirzijojev elnöksége nem jelent komoly cezúrát a karimovi időkhöz képest; a választási megfigyelők mind 2016-ban, mind 2021-ben számottevő visszaélésekről számoltak be,²⁰ és a kormányzás autoriter jellege sem változott meg jelentős mértékben.²¹ Bár a nemzetközi elemzők egy része nagy várakozásokat fogalmazott meg Üzbegisztán demokratizálódása kapcsán,²² ezek nagyrészt megalapozatlanok voltak, ezen a területen nem következett be valódi fordulat. Mirzijojev szándéka nem az autoriter rendszer felszámolása, hanem az állam politikai és gazdasági stabilitásának megerősítése volt, ennek eléréséhez azonban számos más területen szakított a karimovi irányvonalakkal. Belpolitikai szempontból jelentős gazdasági reformokat vezetett be, elkötelezte magát Üzbegisztán politikai és gazdasági elszigeteltségének felszámolása mellett, és tevékenységével alapvetéseiben rajzolta át a közép-ázsiai regionális viszonyokat.

Ez a nagyarányú fordulat elképzelhetetlen lett volna a karimovi posztszovjet elit hatalmának felszámolása nélkül. Mirzijojev első lépésként átalakította az állami adminisztráció rendszerét, új tisztségviselőket helyezett hivatalba és harcot hirdetett a korrupció ellen. A korrupció elleni harc a korábbi elit pozícióinak meggyengítésére irányult. Miközben

¹⁵ Tolipov, Farkhod (2012): *Uzbekistan's New Foreign Policy Concept: No Base, No Blocks, but National Interest First*. [online], 2012. 09. 05. Forrás: cacianalyst.org [2022. 07. 31.].

¹⁶ Üzbegisztán 1999 és 2005 között tagja volt a nyíltan oroszellenes céllal létrejött GU(U)AM-nak (Georgia, Ukrajna, Örményország és Moldova szövetsége), míg az orosz vezetésű ODKB tevékenységében 1994–1999, illetve 2006–2012 között vett részt. Az időszakok egyértelműen megfeleltethetők Karimov éppen aktuális külpolitikai irányvonalának. Jól látható például a 2005-ös andizsáni megszárlás következménye: az eseményeket elítélő, Karimovtól ideiglenesen elforduló Nyugat helyett Üzbegisztán Oroszországban találta meg új szövetségeseit.

¹⁷ Üzbegisztán 2006-ban belépett az EurAsEC-be is, majd 2008-ban felfüggesztette részvételét. Az EAEU-hoz való csatlakozás kapcsán jelenleg is szkeptikus, egyelőre megfigyelői státuszban van, bár a szervezet sürgetné a teljes jogú taggá válást.

¹⁸ Pannier, Bruce (2016): *Who Could Replace Uzbekistan's Ailing President?* [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2016. 08. 29. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

¹⁹ *Uzbekistan: Mirziyoyev Roms to Victory, but with Reduced Vote Share*. [online], Eurasianet, 2021. 10. 25. Forrás: eurAsianet.org [2022. 07. 31.].

²⁰ OSCE ODIHR (é. n.).

²¹ *Uzbekistan. Freedom in the World 2022*. [online], Freedom House, 2022. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.].

²² Bowyer, Anthony C. (2018): *Political Reform in Mirziyoyev's Uzbekistan: Elections, Political Parties & Civil Society*. Silk Road Paper. Washington: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

elsődleges célpontja a gyapottermesztés során elkövetett visszaélésekből meggazdagodott réteg volt,²³ az illegális tevékenységek számonkérése igen magas szintre is eljutott: a nemzetbiztonsági szolgálat (elnöki pozícióra szintén esélyesnek tartott) korábbi vezetőjét, illetve az egykori főügyészt is elítélték.²⁴ A Karimovhoz tartozó kör elvesztette gazdasági érdekeltségeit, és többen távozni is kényszerültek az országból.²⁵ A korábbi elit háttérbe szorítása során Mirzijojev számára fontos volt a lakosság támogatásának megőrzése, ami miatt a karimovi centralizált rendszer egy alapvető elemét, az állami újraelosztáson alapuló szociális juttatások rendszerét továbbra is megőrizte.²⁶

Az igazán jelentős belső reformok azonban a gazdaság területén történtek. Mirzijojev elvetette a paternalizmus, az önellátás, a befelé fordulás posztszovjet mintáit, a piac szerepét erősítő reformokat vezetett be, valamint különböző ösztönzőkkel igyekszik a külföldi tőkebefektetéseket Üzbegisztánba vonzani, és minél hatékonyabban integrálni az államot a nemzetközi gazdasági rendszerbe.

Belpolitikai reformjai révén külső legitimitációját is igyekezett növelni, így a Nyugat felé is tett gesztusokat. Engedményeket tett a sajtó- és szólásszabadság, valamint a civil szervezetek alapítása területén, és meggyőző erőfeszítéseket tett a kényszerszermunka felszámolására a gyapotföldeken.²⁷ Felülvizsgálta a börtönviszonyokat, illetve a politikai foglyok helyzetét, aminek során 2017-ben 2700 elítéltet részesített kegyelemben. 2017-ben meghívta az ENSZ emberi jogi főbiztosát, hogy megtárgyalják az emberi jogok helyzetében bekövetkezett fejlődést, illetve a további fejlesztési irányokat,²⁸ 2021-ben pedig Üzbegisztán történetében először csatlakozott az ENSZ Emberi Jogi Tanácsához is.

Mirzijojev lépéseit a politika és a gazdaság strukturális reformjára a nemzetközi közösség is igen pozitívan fogadta. Ennek egyik jele, hogy Üzbegisztán 2019-ben elnyerte „Az Év Országá” címet a *The Economist* magazinnál, amelyet a hagyomány szerint a magazin szakértői szerint az adott év folyamán legtöbbet fejlődött állam kap meg. A *The Economist* különösen az emberi és a polgári jogok területén elért eredményeket emelte ki, illetve a korrupció csökkentésének jelentőségét.²⁹ A Világbank gazdasági jelentései is értékelték Mirzijojev reformjainak sikerességét, a Doing Business például többször is kitért az üzbég gazdasági fejlődés jelentős ütemére.³⁰ A nemzetközi emberi jogi szervezetek azonban rendszeresen hangsúlyozzák, hogy a fenti előrelépések nem jelentenek megoldást

²³ Asiryán, Aleksey (2019): *New Faces, Old Patterns in Uzbekistan's Foreign Policy*. [online], The Diplomat, 2019. 08. 21. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

²⁴ Terzyan, Aram (2021): *Change and Continuity: Kazakhstan and Uzbekistan after Nazarbayev and Karimov*. [online], Emerging Europe, 2021. 01. 19. Forrás: emerging-europe.com [2022. 07. 31.]; Putz, Catherine (2018): *Uzbekistan Dismisses Long-Serving and Much-Feared Security Service Chief*. [online], The Diplomat, 2018. 02. 01. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

²⁵ Slunkin, Pavel (2022): *Kazakh Lessons for Authoritarian Leaders: How Putin and Lukashenka Could Fail the Test*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 01. 19. Forrás: ecfre.eu [2022. 07. 31.].

²⁶ Blackmon, Pamela (2021): *After Karimov and Nazarbayev: Change in Uzbekistan and Kazakhstan? Central Asian Survey*, 40(2), 181.

²⁷ *Uzbekistan*. [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

²⁸ Bowyer 2018: 63.

²⁹ *Which Nation Improved the Most in 2019?* [online], The Economist, 2019. 12. 21. Forrás: economist.com [2022. 07. 31.].

³⁰ World Bank Group (2020): *Economy Profile, Uzbekistan. Doing Business 2020*. [online], 2020. Forrás: doingbusiness.org [2022. 07. 31.].

az Üzbegisztánra évtizedek óta jellemző súlyos emberi jogi jogsértések nagy részére, és továbbra is igyekeznek felhívni a figyelmet a problémákra.³¹

Mirzijojev saját államának polgárai között is népszerű, a reformokkal, az „új Üzbegisztán” ígéretével, illetve a gazdasági fellendülés eredményeivel sikeresen legitímálta hatalmát. A 2021-es választási eredmények azonban figyelmeztetésül is szolgáltak: 2016-hoz képest a részvétel 8%-kal, az elnökre leadott szavazatok száma pedig 10%-kal csökkent. Az antidemokratikus viszonyok között is látható népszerűségcsökkenés oka valószínűsíthetően a reformok lendületének visszaesése, illetve a választások megrendezésének Karimov időszakára emlékeztető jellege. Ez azt mutatja, hogy a hatalom társadalmi bázisa érdekelt a reformok teljes körű végrehajtásában, és Mirzijojev nem térhet le a megkezdett útról a biztonság és a stabilitás veszélyeztetése nélkül.³²

Kazahsztán

Üzbegisztánnal ellentétben Kazahsztán már a függetlenedés után elszakadt a szovjet államközpontú gazdasági felfogástól, és egyfajta sokkterápia keretei között elindult a piaci reformok útján, miközben igyekezett minél kiszámíthatóbb üzleti környezetet teremteni a külföldi befektetések számára. A kiterjedt természeti erőforrások, különösen a szénhidrogének, hosszú időn át biztos költségvetési forrásokat és gazdasági alapot biztosítottak. Ezek következtében az állam már évtizedek óta a közép-ázsiai térség legfejlettebb gazdaságával rendelkezik, amely a régióban a leginkább integrálódott a nemzetközi gazdasági rendszerbe, és a legeredményesebb a külföldi működőtőke-befektetések bevonásában.³³ Az 1997-ben új fővárosként megszülető Asztana felhőkarcolóival az állam gyors modernizációjának jelképévé vált, és egyfajta kirakatvárosként demonstrálta Kazahsztán sikerességét a nemzetközi üzleti élet szereplői számára.³⁴

Nazarbajev a nemzetközi közösség számára jóval vonzóbb partnert jelentett Karimovnál, akár stratégiai értelemben véve, akár tárgyalási folyamatok során. A kazah elnök nemzetközi együttműködés és modernizáció iránti elkötelezettsége, beszédeinek nyugati értékeket követő retorikája, a kazah természeti erőforrások üzletileg kiszámítható elérhetősége, valamint a piaci alapú gazdaság fejlődésének üteme nagyrészt elfedte a világ szemében a rendszer autoriter túlkapásait, a neopatrimonializmus struktúráit, a korrupció és nepotizmus mértékét, az emberi jogi problémákat és Nazarbajev személyi kultuszát.³⁵

³¹ Human Rights Watch (é. n.).

³² Pannier, Bruce (2021b): *Pressure for Reforms Increases after Uzbek President's Overwhelming Election Win*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2021. 10. 25. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

³³ Kalyuzhnova, Yelena – Pemberton, James – Mukhamediyev, Bulat (2004): *Natural Resources and Economic Growth in Kazakhstan*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-Term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 249–267.

³⁴ Papp-Váry Árpád Ferenc (2018): *A semmiből kinőtt főváros a közép-ázsiai sztyeppéken: Asztana 20 éves. Universitas Budapestiensis De "Metropolitan" Annales X. 15–29.*

³⁵ Bouanane, Kenza (2022): *Kazakhstan in Context: Cult of Personality*. [online], Human Rights Foundation, 2022. 02. 18. Forrás: hrf.org [2022. 07. 31.].

A gazdasági mutatók folyamatos javulása (a Nazarbajev-éra során az átlagjövedelem közel tizenhatszorosára növekedett az 1990-es évekhez képest³⁶) és a modernizáció gyors üteme, ami az életszínvonalban is nagy változásokat hozott, a kazah lakosság szempontjából is kiterjedt legitimitációt biztosított az elnök számára. A 2015–2016-os nagy gazdasági visszaesés és a tenge értékvesztése után (ami elsősorban a Krím félsziget miatt Oroszországra kivetett nemzetközi szankciókra és a szénhidrogénárak csökkenésére vezethető vissza³⁷) azonban megváltozott a helyzet: az évtized vége főként a gazdasági visszaesésről, az életszínvonal romlásáról, a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséről és a társadalmi elégedetlenség fokozódásáról szólt.³⁸ A szénhidrogénexportra való túlzott támaszkodás a nemzetközi viszonyok megváltozásával kiszolgáltatottá tette az államot. Bár Nazarbajev számos erőfeszítést tett a kazah gazdaság diverzifikálására, úgy tűnt, hogy az addig sikeres gazdasági berendezkedés egyre kevésbé képes biztosítani a jólétet és a stabilitást. Valószínűleg ez az elhúzódó válsághelyzet is hozzájárult ahhoz, hogy az elnök úgy döntjön, még életében elrendezi az utódlás kérdését, hogy ezáltal egyrészt elkerülje hagyományos népszerűsége elvesztését, másrészt pedig hosszú távra is biztosítsa politikai és gazdasági érdekeltségeit.

Emellett feltételezhető, hogy az üzbecg utódlási forogatókönyv is nagy hatást gyakorolt Nazarbajevre, aki a posztszovjet térségben korábban nem látott eszöközhöz folyamodott hatalmának népes családja és klientúrája számára való békés átmentésére. 2019. március 19-én a független Kazahsztán addig egyetlen elnöke, a „nemzet atyja” és „vezetője” önként lemondott pozíciójáról, és az alkotmány szerint a szenátus elnökének, a hozzá évtizedek óta lojális Kaszim-Zsomart Tokajevnek adta át az irányítást (akinek helyére pedig Nazarbajev lánya, Dariga lépett). Nazarbajev azonban a színpalak mögött megőrizte vezető szerepét, a kazah nemzetbiztonsági tanács elnökeként és a kormányzó Nur Otan párt vezetőjeként hivatalosan is tovább gyakorolhatta hatalmát,³⁹ személyi kultusza pedig „Első Elnökként” csak tovább erősödött lemondása után.⁴⁰ Dariga Nazarbajeva Szenátusban betöltött pozíciója Tokajev esetleges kudarcá után is garantálta volna a Nazarbajev-klán hatalmának átmentését, az elemzők egy része pedig azon a véleményen volt, hogy az új kazah elnök mandátuma csupán egy rövid intermezzót jelent a hatalom tényleges, családon belüli átörökítése előtt.⁴¹

Tokajev a június 9-én lezajlott választások eredményeként ügyvivő elnökből az állam tényleges vezetőjévé vált, a hivatalos adatok szerint a lakosság több mint 70%-ának támogatásával, 77%-os részvétel mellett.⁴² Az eredmény nem tekinthető szokványosnak,

³⁶ Gyene Pál (2020): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* *KKI 4:1*, 1, 4–6.

³⁷ Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick – Barro, Albert (2021): *Political and Economic Reforms in Kazakhstan under President Tokayev*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 12–14.

³⁸ Szálkai Kinga (2020a): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* *KKI 4:1*, 1, 6–7.

³⁹ Stanovaya, Tatiana (2019): *Why the Kazakh Experiment Won't Work in Russia*. [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2019. 03. 22. Forrás: carnegie-moscow.org [2022. 07. 31.].

⁴⁰ *The Fading Personality Cult of Nursultan Nazarbayev*. [online], CABAR.asia, 2022. 02. 03. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.].

⁴¹ Vasa László (2016): *Kormányátalakítás Kazahsztánban. Felkészülés a hatalomátadásra?* *KKI Elemzések*, E-2016/27. 8.

⁴² *Election for President, June 9 2019. Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.].

az új elnökre érkezett szavazatok száma és aránya elmaradt a korábbi statisztikáktól. Nazarbajev elnöksége során öt választáson győzedelmeskedett, és abból négy alkalommal 90% fölötti eredményt ért el, a részvétel pedig szintén négy alkalommal 85% fölött volt.⁴³ A lakosság elégedetlenségét mutatta az is, hogy Tokajev megválasztását több ezres tüntetések követték, amelyek igen ritkán fordulnak elő Kazahsztánban.⁴⁴ Az új elnök intézkedései igazolták is népszerűtlenségét a változást váró társadalom szemében: a jelentős kérdésekben egyértelműen elődje iránymutatásait követte, a bejelentett politikai-gazdasági program pedig nem tartalmazott olyan elemet, amely ne illeszkedett volna Nazarbajev korábbi irányvonalaihoz.

A politikai reformok tekintetében egyes lépések már Nazarbajev elnöksége alatt megkezdődtek.⁴⁵ Az alkotmány módosításai révén megerősítették a parlament szerepét a kormány felett, az elnök hatáskörét valamelyest korlátozták, illetve elkezdődött a bírósági rendszer modernizálása, amely intézkedések elvben a kazah rendszer demokratikusabbá válását szolgálták. A reformokat azonban számos kritika érte, többek között a pluralizmus teljes hiánya, a bírói függetlenség kérdőjelei, illetve az alapjogok korlátozásai miatt,⁴⁶ amelyeket 2019 után Tokajev igyekezett orvosolni.

A pluralizmus növelése érdekében szimbolikus lépéseket tett a pártalapítás megkönnyítésére, lejjebb szállította a parlamentbe való bejutási küszöböt, törvényben rögzítette az ellenzék egyes jogait, és megerősítette az ellenzéki pártok szerepét a parlamentben. Emellett enyhítette a gyülekezési jog kapcsán fennálló korlátozásokat, továbbá intézkedéseket vezetett be a fiatalok és a nők politikába való bevonására, a civil társadalom erősítésére. Létrehozta a Nemzeti Közbizalmi Tanácsot, amelynek fő célja a reformkezdemenyvezések megvitatása széles, plurális körben, a civil társadalom bevonásával. Az önkormányzatokkal kapcsolatban is több új rendelkezést hozott: megerősítette azok szerepét és önállóságát, miközben megnövelte a felügyeletet költségvetésük felett. A korrupcióval szemben más területeken is határozott fellépést kísérelt meg (bár kevés sikerrel), az állami szektor transzparenciájának és elszámoltathatóságának szellemében. A lakosság elégedetlenségének kezelésére a szociális háló fejlesztése is megindult: bevezették a kötelező egészségbiztosítási programot, és igyekeztek a lehetőségekhez mérten széles körű hozzájárulást nyújtani a Covid-19-járvány következtében kialakult gazdasági és egészségügyi válság károsultjainak.⁴⁷

Az állam fő gazdasági célkitűzését, hogy Kazahsztán 2050-re a világ 30 legfejlettebb gazdasága közé tartozzon, még Nazarbajev fogalmazta meg 2012-ben.⁴⁸ Tokajev gazdasági reformtörekvései összességében a korábbi céloknak rendelődtek alá, strukturális átalakításról nem esett szó. Az adórendszer modernizálása, az állami tulajdonú vállalatok

⁴³ *Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.].

⁴⁴ Pannier, Bruce (2019): *The Biggest Loser in the Kazakh Presidential Election could be the Government's Reputation*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 06. 10. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

⁴⁵ Cornell–Starr–Barro 2021: 6–7.

⁴⁶ Pistan, Carna (2017): *2017 Constitutional Reform in Kazakhstan: Increasing Democracy without Political Pluralism?* [online], Constitution Net, 2017. 03. 28. Forrás: constitutionnet.org [2022. 07. 31.].

⁴⁷ Cornell–Starr–Barro 2021; Vasa László (2022): *Kazahsztáni krízis után 2. A kazah New Deal*. *KKI Elemzések*, 2022/23. 4–6.

⁴⁸ Cornell–Starr–Barro 2021: 6–7.

szerepének csökkentése, a diverzifikáció és a digitalizáció, a mezőgazdaság és élelmiszeripar fejlesztése, valamint az infrastrukturális beruházások gyakorlati megvalósításának megkezdése azonban így is számottevő pozitív hatással volt a kazah gazdaságra, és elősegítette annak stabilizálódását.⁴⁹

Nem maradtak el a korlátozott reformkísérletek a nemzetközi közösség számára fontos emberi jogi területeken sem: Tokajev megerősítette az emberi jogi ombudsman hatásköreit, napirendre tűzte a halálbüntetés eltörlésének kérdését, illetve a kínzás tilalmának következetes érvényesítését a kazah jogrendben, valamint a gyermekjogok biztosítása is új lendületet kapott.⁵⁰ Bár az új elnök láthatóan minden fontos kérdésben elődjére támaszkodott, néhány meglepő esemény is történt. Amikor 2020 májusában felmentette Dariga Nazarbajevát a szenátus vezetéséből, a nemzetközi sajtó a színpalak mögött zajló hatalmi harcról számolt be,⁵¹ illetve ugyanebben az évben a rágalmazásról szóló törvény lazítása (amely egyértelműen Nazarbajev szándéka ellenére történt) is nagy figyelmet kapott.⁵²

A nemzetközi közösség azonban általában véve távolságtartó érdeklődéssel fogadta a megrendezett „hatalomváltást”, a témában megjelenő elemzések nagy része pedig alapvető kritikákat fogalmazott meg Tokajev személyével, vezetői képességeivel és a tényleges hatalomhoz való hozzáférési lehetőségeinek korlátozottságával kapcsolatban. A legnagyobb korlátot a Nazarbajev klán gazdasági befolyása jelentette – amíg a legfontosabb gazdasági érdekeltségek a korábbi elit kezében összpontosultak, új elit felemelkedésére, és ezzel együtt jelentősebb reformokra nem lehetett számítani, a család és a klientúra hatalmi pozíciói nem kerültek veszélybe. A „kazah modell” eleinte olyan sikeres hatalomátmentési technikának tűnt, hogy a posztszovjet térség több állama (köztük Oroszország) kapcsán is felmerült, hogy követőkre találhat a jövőben.⁵³

Ebben a helyzetben hoztak fordulatot a 2022 elején az ország több pontján történő zavargások, amelyek kitörésének és eszkalálódásának pontos körülményeit mindeddig nem sikerült egyértelműen tisztázni. Az eredetileg az üzemanyagárak miatt utcára vonuló civil tüntetőkhöz szervezettebb, erőszakos eszközöket is alkalmazó csoportok csatlakoztak, a tömeg nagy része pedig Nazarbajev végleges távozását követelte a hatalomból. A kazah erőszakos szervezetek nem voltak képesek kontroll alatt tartani az eseményeket, ami miatt Tokajev az ODKB-hez, vagyis a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetéhez (Organizacija Dogovora o Kollektivnoj Bezopasznosztyi), a posztszovjet államok védelmi szövetségéhez fordult segítségért. Az ODKB erőinek bevonulását követően a helyzet gyorsan stabilizálódott, a következmények azonban igen jelentős fordulatot hoztak: Tokajev pozíciója megerősödött, Nazarbajevé pedig végletesen meggyengült. 2022 januárjának végére az „Első Elnök” ténylegesen is nyugdíjba vonult, amivel párhuzamosan megkezdődött az a folyamat is, amelynek során kiterjedt családját és klientúráját szisztematikusan kiszorították gazdasági pozícióiból. A kazahsztáni elit generációváltása tehát

⁴⁹ Vasa 2022: 6–7.

⁵⁰ Cornell–Starr–Barro 2021: 44–79.

⁵¹ Putz, Catherine (2020): *Dariga Nazarbayeva Dismissed from Top Senate Seat*. [online], The Diplomat, 2020. 05. 05. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

⁵² Sorbello, Paolo (2020): *Kazakhstan Decriminalizes Defamation, Keeps Hindering Free Media*. [online], The Diplomat, 2020. 07. 6. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

⁵³ Slunkin 2022.

ekkor kezdődhetett meg ténylegesen. A júniusi alkotmánymódosításról szóló referendum hivatalosan is pontot tett a Nazarbajev-korszak végére, megfosztotta őt személyi kultuszának és privilégiumainak számos elemétől, és a hatalmi ágak közötti viszony módosításával megszüntette a szuperprezidenciális kormányzás rendszerét.⁵⁴

A 2022-es zavargások után Tokajev népszerűsége jelentősen megnövekedett a kazah társadalomban. Bár korábban a többség úgy vélekedett, hogy nem lesz képes karizmatikus vezetőként Nazarbajev nyomdokaiba lépni, a társadalom nagyra értékelte a fordulatot. A főváros, Asztana átnevezése Nur-Szultanra, illetve a számos Nazarbajev-emlékmű és -emléktábla felállítása a romló gazdasági viszonyok és az elit kiugró életszínvonala mellett egyértelműen kiváltotta a lakosság ellenérzését az „Első Elnök” iránt. A zavargások során a tömeg dühe egyértelműen Nazarbajev ellen irányult, gyakori volt a „sal ket”, vagyis „öreg, takarodj” rigmus skandalása, és néhány szobrát is ledöntötték a tüntetők.⁵⁵ Nazarbajev elvesztett népszerűségéből a helyzetet rendezni képes Tokajev profitált. A nemzetközi közösség számára a helyzet jóval ellentmondásosabb: a zavargások leverésének módszereit számtalan alkalommal kritizálták a nemzetközi emberi jogi szervezetek, és az állam autoriter jellege, a transzparencia hiánya újra előtérbe került.⁵⁶

Bár voltak olyan várakozások, amelyek mind Üzbegisztán, mind Kazahsztán esetében demokratikus fordulatra számítottak a generációváltást követően, összességében elmondható, hogy ez egyik esetben sem következett be. Mirzijojev és Tokajev elsődleges célja nem tér el elődjeikétől: fő prioritásuk az állam stabilitásának és biztonságának fenntartása, aminek eléréséhez továbbra is az autoriter eszközöket tartják a leginkább célravezetőnek. Ha azonban ennél a várakozásnál árnyaltabban értékeljük a helyzetet, számos olyan folyamatot és tendenciát figyelhetünk meg, amelyek előremutató eredményeket jelentenek a korábbi évekhez képest.

A politikai reformok valós engedményeket hoztak az ellenzék és a civil társadalom szerveződése szempontjából. Mindkét vezető tisztában van azzal, hogy céljaik elérésére csupán államaik gazdasági fejlődése biztosíthat garanciát, és egyaránt belátják, hogy ez strukturális reformok nélkül nem érhető el. Az új gazdasági elit felemelkedése számos régi tehertételtől és kötöttségtől szabadítja meg Üzbegisztánt és Kazahsztánt, és magában hordozza a változás lehetőségét a neopatrimoniális viszonyok mérsékelt átalakítására. Azt is fontos kiemelni, hogy Mirzijojev és Tokajev is jelentős gesztusokat tett az emberi jogok területén, amelyek miatt elődjeiket a legtöbb kritika érte. Láthatóan hajlandóak tehát engedményeket tenni politikai és normatív síkon is annak érdekében, hogy elérjék fő prioritásaikat, és a nemzetközi közösség felé nyitva elindítsák államaikat a gazdasági fejlődés útján. A reformok végrehajtásához fontos azonban a belpolitikai népszerűség megőrzése is, amelyhez a szociális háló és az alapvető életszínvonal biztosításának a képessége jelenti a kulcsot – az elszórt intézkedések, aránytalan terhek, vagy a gazdasági fellendülés elmaradása pedig éppen azt veszélyeztetheti, amit az új vezetők elsősorban szeretnének megtartani: a stabilitást és a biztonságot.

⁵⁴ *Kazakhs Vote for Constitutional Changes Ending Nazarbaev's Grip on Country*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. június 6. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

⁵⁵ CABAR.asia 2022.

⁵⁶ *Kazakhstan*. [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

A regionális viszonyok átalakulása

A közép-ázsiai regionalizmus kérdése a függetlenedés után évtizedekig szinte kizárólag negatív kontextusban jelent meg. Számos tanulmány írt arról,⁵⁷ hogy a térség helyzete ebből a szempontból teljesen reménytelen, hiszen államai „patologikusan”⁵⁸ elutasítják az együttműködést, a megjelenő kezdeményezések csupán „virtuálisak”,⁵⁹ és összességében „a közép-ázsiai régió pusztá léte is megkérdőjelezhető”.⁶⁰ A téma napjainkban is igen vitatott, a vezető szaklapokban párhuzamosan jelennek meg a regionalizmus jelentőségéig máig elvető,⁶¹ illetve a bilaterális feszültségek regionális együttműködésbe fordulását a közelmúlt egyik legjelentősebb változásának tartó⁶² írások. Jelen tanulmány az utóbbi irányvonalhoz csatlakozik, hangsúlyozva, hogy a közép-ázsiai regionalizmus folyamatai a térség autoriter viszonyai és geopolitikai helyzete miatt sajátos módon alakulnak, a változás jelentősége azonban egyértelmű, és jelentősen meghatározza a régió biztonsági viszonyainak átalakulását.

A mirzijojevi fordulat és következményei

A változás gyökerei 2016-ra nyúlnak vissza, vagyis Mirzijojev elnökségének kezdeteire, amely látható cezúrát jelentett a regionális viszonyok alakulásában. Üzbegisztán a térség minden államával határos, és ebből a központi geopolitikai helyzetből fakadóan, illetve az ország gazdasági súlya miatt kulcsfontosságú szerepet tölt be a térség államközi kapcsolataiban. A Karimov-rendszer időszakában ez a szerep alapvetően a feszültségek generálásában merült ki. Az egykori üzbég elnök számára Kazahsztán veszélyes riválist, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Türkmenisztán pedig folyamatos kellemetlenséget jelentett, az államokat vezető kollégáit pedig Nazarbajev kivételével nem tartotta sokra.⁶³ Regionális viszonyokról alkotott elképzeléseit jól tükrözi az a 2012-ben elhangzott mondat, miszerint „a helyzet akár olyan mértékben is megromolhat, hogy a következmények között nemcsak jelentős konfrontációra, hanem háborúkra is számíthatunk”.⁶⁴ Karimov ebben az esetben a térség vízmegosztási kérdései kapcsán nyilatkozott, de hasonlóan konfrontatív

⁵⁷ Egy részletesebb áttekintésért lásd Costa Buranelli, Filippo (2021): *Central Asian Regionalism or Central Asian Order? Some Reflections*. *Central Asian Affairs*, 1, 1–26., a magyar szakirodalomban lásd Vasa László (2020): *Regionalizmus Közép-Ázsiában. Tér-Gazdaság–Ember*, 8(3), 27–46.

⁵⁸ Spechler, Martin C. (2001): *Regional Non-Cooperation in Central Asia: A Pathology*. In Hardouin, Patrick – Weichardt, Reiner (szerk.): *Economic Developments and Reforms in Cooperation Partner Countries: The Interrelationship between Regional Economic Cooperation, Security and Stability*. Bucharest: NATO.

⁵⁹ Allison, Roy (2008): *Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia*. *Central Asian Survey*, 27(2), 185–202.

⁶⁰ Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick (2018): *Modernization and Regional Cooperation in Central Asia: A New Spring?* Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 7.

⁶¹ Krapohl, Sebastian – Vasileva-Dienes, Alexandra (2020): *The Region that Isn't: China, Russia and the Failure of Regional Integration in Central Asia*. *Asia Europe Journal*, 18, 347–366.

⁶² Costa Buranelli 2021.

⁶³ Presel, Joseph A. (2020): *Negotiating with Karimov*. [online], Davis Center, 2020. 08. 19. Forrás: daviscenter.fas.harvard.edu [2022. 07. 31.].

⁶⁴ Nurshayeva, Raushan (2012): *Uzbek Leader Sounds Warning over Central Asia Water Disputes*. [online], Reuters, 2012. 09. 07. Forrás: reuters.com [2022. 07. 31.].

elképzelései voltak például a függetlenedés óta húzódó határrendezés problémáit illetően, vagy a régió államainak viszonyait nagymértékben meghatározó kisebbségek ügyében is. Üzbegisztán szélsőséges elképzelései és ellenséges hangvétele évtizedeken keresztül a regionális együttműködés egyik legnagyobb akadályát képezte, és számos olyan feszültséget konzervált, amelyek kihívást jelentettek a régió biztonságára és stabilitására nézve.⁶⁵

Az ezen a területen bekövetkező „mirzijojevi fordulat” lényege az állam geopolitikai helyzetének és regionális identitásának Karimovtól gyökeresen eltérő értelmezése volt. Mirzijojev elvetette azt a szemléletet, amely Üzbegisztán központi elhelyezkedését elsősorban a potenciális biztonsági kihívásokkal kapcsolta össze, és az izoláción alapuló, befelé tekintő gazdasági elképzelésekben látta az állam regionális vezető szerepének kulcsát. Ehelyett, a központi geopolitikai helyzetből fakadó potenciálra és kapacitásokra építve, Közép-Ázsia országainak összekötőjeként, regionális csomópontként tekint Üzbegisztánra, fejlődésének biztosítékát pedig a térség országainak minél szorosabb együttműködésében látja.⁶⁶ Egy interjúban úgy nyilatkozott, hogy „Közép-Ázsia egy egységes organizmus, amely évszázadok óta egy földrajzi, gazdasági és kulturális teret képez”, állama pedig csak úgy léphet a valódi és fenntartható fejlődés útjára, ha átgondolt regionális politikát épít.⁶⁷

Mirzijojev már ügyvivő elnökként demonstrálta elkötelezettségét az évtizedek óta hűvös államközi kapcsolatok rendezésére a régióban. A Dusanbéban, Biskekben és Asgabatban tett, gyakran történelmi jelentőségűnek nevezett látogatások és magas szintű találkozók helyreállították a diplomáciai kapcsolatokat, elindították az államok között fennálló legjelentősebb problémák közös rendezését, és megteremtették a kiindulási alapot a további kooperációhoz.⁶⁸ Ennek a szemléletváltásnak az eredményeként a korábban elszigetelt Üzbegisztán alig több mint öt év leforgása alatt a regionális politikai és gazdasági együttműködés fő propagálójává és motorjává vált Közép-Ázsiában, átrajzolva annak hagyományosan feszült államközi viszonyait.

E tevékenység során Mirzijojev jelentős szövetségesre talált a Kazahsztánnal való viszony rendezése során. Kazahsztán hagyományos attitűdje a térség államaival szemben nem is lehetett volna különbözőbb a karimovi Üzbegisztán felfogásától. Nazarbajev igen elkötelezett volt a regionális együttműködés iránt (bár elsősorban nem közép-ázsiai, hanem posztszovjet szinten⁶⁹) Karimovval azonban saját visszaemlékezései szerint is igen nehézkes volt a diplomáciai kapcsolatok ápolása. Bár 2013-ban meg tudtak állapodni a két állam közötti stratégiai együttműködésről, a tervek a gyakorlatban nem teltek meg

⁶⁵ Schenkkan 2016.

⁶⁶ Karimov, Azizjon (2021): *New Uzbekistan – A New Model of Foreign Policy*. [online], United Nations, 2021. 02. 01. Forrás: un.int [2022. 07. 31.].

⁶⁷ Шавкат Мирзиёев: «Центральная Азия — единый организм». [online], Gazeta.uz, 2017. 03. 22. Forrás: gazeta.uz [2022. 07. 31.].

⁶⁸ Szálkai Kinga (2021): *Resetting Water Relations in Central Asia: The Perspectives of Uzbekistan's Cooperative Foreign Policy Turn*. Policy Brief 74, Bishkek: OSCE Academy.

⁶⁹ Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан. [online], 2021. december 6. Forrás: uza.uz [2022. 07. 31.].

tartalommal.⁷⁰ A mirzijojevi fordulat után a közép-ázsiai regionalizációs tendenciák motorját képező üzbég–kazah tandem jelentősen átalakult és megerősödött.⁷¹ Ezt jól mutatja a legfelsőbb szintű találkozóik számának megszorodása, illetve például az a tény is, hogy 2021-es választási győzelme után Mirzijojev első hivatalos útja Nurszultanba vezetett, ahol a korábbiánál is szorosabb együttműködés intézményesítéséről szóló dokumentumokat fogadtak el, szám szerint 22-t.⁷²

A közös vállalkozásokban hangsúlyosan megjelent a regionális együttműködés fejlesztése. A két elnök kiemelte a bilaterális és a regionális kapcsolatok erősítésének pozitív kölcsönhatását, továbbá több regionális szintű intézmény megerősítésének, illetve újak létrehozásának kezdeményezését is bejelentették.⁷³ „Meg vagyunk győződve arról, hogy az államaink közötti kapcsolat igen fontos szerepet játszik az egész közép-ázsiai régió stabilitásának és biztonságának biztosításában”⁷⁴ – nyilatkozta Tokajev a találkozó után. A politikai kooperáció erősítése mellett a gazdasági kapcsolatokra is nagy hangsúly kerül. Mirzijojev elnökségének első éve alatt az Üzbegisztán és Kazahsztán közötti kereskedelem volumene 31%-kal nőtt, és elérte a kétmilliárd USD-t, majd rohamléptekkel tovább növekedve 2021 novemberére a 3,5 milliárd USD-t is meghaladta. A tervek szerint a következő években 5 milliárd USD-re, középtávon pedig 10 milliárd USD-re növelik kölcsönös kereskedelmi forgalmukat.⁷⁵

Ha a térség egészének viszonyait tekintjük, a regionális kapcsolatok újraindításában igen jelentős szerepet játszott a 2018-ban megrendezett regionális Konzultatív Találkozó, amelyen részt vett a kazah, a kirgiz, a tádzsik és az üzbég elnök is, míg Türkmenisztán a parlament elnöke által vezetett delegációt küldött. 2009 óta először (a Szovjetunió felbomlása után pedig hatodszor) ültek össze a térség vezetői a legmagasabb szinten, ami jól mutatja a találkozó fontosságát mind szimbolikus, mind gyakorlati értelemben. Bruce Pannier, az egyik legismertebb térségbeli tudósító így írt az eseményről az ülés előtt: „Ha mosolyogva, kezet rázva jönnek ki a találkozóról, és nem mogorván, vádaskodón, az már előrelépés lesz.”⁷⁶ Az eredmények jóval túlmutattak ezen a forgatókönyvön, az elnökök az együttműködés számos fontos területén deklarálták közös céljaikat, és megüzenték a nemzetközi közösségnek, hogy a továbbiakban is kooperatív módon,

⁷⁰ McDermott, Roger: *Karimov-Nazarbayev Summit Signals Shift in Central Asian Security*. [online], 2013. június 18. Forrás: refworld.org [2022. 07. 31.]; Bupezhanova, Danina (2014): *With Warm Embrace, Nazarbayev and Karimov Call for Stronger Ties between Kazakhstan and Uzbekistan*. [online], The Astana Times, 2014. 11. 26. Forrás: astana-times.com [2022. 07. 31.].

⁷¹ Nuriddinov, Umarbek: *Bilateral Cooperation Between Uzbekistan and Kazakhstan: Will the Dynamics Continue?* [online], 2022. január 14. Forrás: astanatimes.com [2022. 07. 31.]

⁷² *Uzbekistan, Kazakhstan Sign Declaration On Allied Relations*. [online], UZ Daily, 2020. 12. 06. Forrás: uzdaily.uz [2022. 07. 31.].

⁷³ *Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан*. [online], 2021. december 6. Forrás: uza.uz [2022. 07. 31.]

⁷⁴ *President of Uzbekistan & Kazakhstan Signed the Declaration on Allied Relations*. [online], Sarkaritel, 2021. 12. 07. Forrás: sarkaritel.com [2022. 07. 31.].

⁷⁵ Nuriddinov 2020.

⁷⁶ Pannier, Bruce (2018b): *Why this Central Asian Summit could be Different*. [online], 2018. 03. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

összehangolt közös erővel törekszenek majd a térség ügyeinek rendezésére.⁷⁷ 2019-ben, 2021-ben és 2022-ben újra megrendezték a Konzultatív Találkozót, ekkor már a türkmén elnök személyes részvételével (a 2020-as alkalom a koronavírus-járvány miatt maradt el). Az esemény rendszeressége szintén azt mutatja, hogy a közép-ázsiai vezetők elkötelezettek a regionális együttműködés mellett, és hajlandóak folyamatos szimbolikus és gyakorlati lépéseket egyaránt megtenni annak megerősítésére. Külpolitikai szempontból érdemes kiemelni azt is, hogy a Konzultatív Találkozókra térségen kívüli államok nem vesznek részt, beleértve a Közép-Ázsiában érdekelt nagyhatalmakat is, tehát ezek az értekezletek a régió önálló külpolitikai identitásának építésében és demonstrálásában is nagy szerepet játszanak.⁷⁸

Regionális együttműködés és biztonság: gyakorlati példák

Az ambiciózus nyilatkozatok, a kooperáció fő területeit rögzítő dokumentumok, illetve a fenti statisztikák ellenére az elmúlt évek közép-ázsiai regionális együttműködését gyakran éri az a vád, hogy a gyakorlatban nem jelent valódi változást, a célkitűzések pedig ugyanúgy csupán papíron maradnak majd, mint a korábbi évtizedek tervezetei.⁷⁹ A következő négy példa jól mutatja, hogy a mirzijojevi fordulat valós eredményeket hozott a regionális kapcsolatokban, illetve az is látható, hogy az együttműködés megerősítése a gyakorlatban is elősegíti a térség legfontosabb biztonsági kihívásaira adott válaszok sikerességét.

A Covid-19-járvány kezelése

Az első és legkézenfekvőbb példa az elmúlt évek egészségügyi biztonsági válságához kapcsolódik. Bár eleinte úgy tűnt, hogy a Covid-19-járvány a lezárások és korlátozások révén negatív hatást gyakorol a regionális kapcsolatokra, a térség államai számos alkalommal biztosítottak egymásnak gazdasági és humanitárius segítséget.⁸⁰ Ez nem okozott túl nagy meglepetést a feszültségekkel hagyományosan nem terhelt kazah–kirgiz kapcsolatokban (bár 2017-ben volt már példa arra is, hogy Biskek visszautasította a kazah támogatást), de annál váratlanabb volt Üzbegisztán és Tádzsikisztán vagy Kirgizisztán viszonylatában. Karimov időszakában elképzelhetetlen lett volna, hogy Taskent segítséget nyújtson a szomszédos államoknak, a mirzijojevi fordulat azonban lehetővé tette, hogy a régió a lehetőségek szerint egységesen, kölcsönös segítségnyújtással reagáljon a válsághelyzetre.⁸¹

⁷⁷ Pannier, Bruce (2018a): *Rare Central Asian Summit Signals Regional Thaw*. [online], 2018. 03. 15. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

⁷⁸ Tolipov, Farkhod (2021): *Central Asia's Integration Takes One Step Forward, One Step Back*. [online], The Central Asia–Caucasus Analyst, 2021. 01. 26. Forrás: cacianalyst.org [2022. 07. 31.].

⁷⁹ *Central Asia Leaders Confab but Stop Short of Binding Commitments*. [online], Eurasianet, 2018. 03. 16. Forrás: eurAsianet.org [2022. 07. 31.].

⁸⁰ *Kazakhstan Provides Humanitarian Aid to Kyrgyzstan, Tajikistan*. [online], Euractiv, 2020. 07. 02. Forrás: euractiv.org [2022. 07. 31.].

⁸¹ Pannier, Bruce (2020): *A New Era of Central Asian Cooperation? Uzbekistan, Kazakhstan Help a Neighbor in Need*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2020. 11. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

A térségben leginkább elszigetelt Türkmenisztán is aktivizálódott valamelyest (annak ellenére is, hogy napjainkban sem ismerik el hivatalosan a Covid-19 jelenlétét az országban⁸²), és az egyeztetésekben való részvétel mellett felajánlotta egy regionális virológiai és járványügyi központ létrehozását.⁸³

A regionális együttműködés iránti elkötelezettség többször megjelent az állami vezetőknél a járvány hosszú távú gazdasági hatásaival és a helyreállítással kapcsolatos beszédeiben. Mirzijojev és Tokajev számos alkalommal kiemelte, hogy Közép-Ázsia biztonsága és stabilitása a járvány kapcsán is az államok együttműködési hajlandóságán múlik. A két vezető állam közös nyilatkozatai és esetenkénti közös fellépése szintén azt mutatja, hogy a regionális egymásrautaltság gondolata, és ebből fakadóan a kölcsönös segítségnyújtás értéke egyre mélyebben internalizálódott, annak ellenére, hogy a járvány minden potenciállal rendelkezett ahhoz, hogy megszakítsa a regionális együttműködés felfelé ívelő tendenciáit.⁸⁴

A Sardoba-gát katasztrófája

Üzbegisztán és Kazahsztán közös vezető szerepét és új keletű szoros együttműködését 2020 tavaszán egy jelentős ipari katasztrófa tette próbára: az üzbég Sardoba-gát váratlan átszakadása. A tározóban lévő 922 millió m³ víz elárasztotta a környező területeket, és a határon túl, kazah területeken is igen komoly károkat okozott. Üzbegisztánban körülbelül 70 ezer, Kazahsztánban 31 ezer embernek kellett elhagynia lakóhelyét, és több ezer hektárnyi termőterület került víz alá.⁸⁵ A katasztrófa következményei igen könnyen eszkalálódhattak volna a két állam viszonyában, felidézve a korábban fennálló feszültségeket. A politikai légkör megromlása a térség két vezető állama között akár a regionális együttműködés addigi eredményeit is szabotálhatta volna. Az eszkaláció el is kezdődött: a lakosság körében igen szélsőséges, agresszív nyilatkozatok láttak napvilágot, miközben a kazah helyi tisztségviselők az Üzbegisztánból érkező információk korlátozottságára panaszkodtak, és azonnali kompenzációt követeltek a károkért.⁸⁶

A legfelsőbb szint gyors reakciói azonban megállították az események elmérgesedését; Mirzijojev és Tokajev személyesen tárgyalták meg a katasztrófa elhárítását, a helyreállítás és a kártérítés fő teendőit, nyilatkozataikban számos alkalommal hangsúlyozva a regionális együttműködés fontosságát a helyzet kezelésében. A két vezető a károk közvetlen kezelése mellett tovább is lépett, és a vízügyi kooperáció elmélyítéséről, közös projektek megindításáról határozott.⁸⁷ A térség más országai részéről sem maradt el a reakció: bár

⁸² *Turkmenistan: Coronavirus Pandemic Country Profile*. [online], Our World In Data, 2022. 07. 31. Forrás: ourworldindata.org [2022. 07. 31.].

⁸³ Pannier, Bruce (2021a): *Afghanistan, Coronavirus Lend Extra Weight to Central Asian Leaders' Summit*. [online], 2021. 08. 09. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

⁸⁴ Pannier 2020.

⁸⁵ *Dam Collapse in Uzbekistan. What Will Investigation Reveal?* [online], CABAR.asia, 2020. 05. 05. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.].

⁸⁶ Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka (2020): *It Wasn't Like This Even during Wartime*. [online], Aljazeera, 2020. 09. 23. Forrás: aljazeera.com [2022. 07. 31.].

⁸⁷ *Hydrodiplomacy in Rapid Action: Early Insights from the Sardoba Dam Disaster in Central Asia*. [online], Geneva Water Hub, 2020. 09. 09., 3–5. Forrás: genevawaterhub.org [2022. 07. 31.].

Kirgizisztán és Tádzsikisztán sem méreteikben, sem gazdasági teljesítményükben nem hasonlítható össze a két vezető hatalommal, a gát összeomlásának hírére vezetőik úgy döntöttek, hogy lehetőségeikhez képest segítségnyújtást biztosítanak a katasztrófa sújtotta területek számára.⁸⁸ A két vezető regionális hatalom potenciális konfliktusa tehát az összehangolt diplomáciai erőfeszítéseknek köszönhetően paradox módon még tovább erősítette a regionális együttműködést.

A kirgiz–tádzsik fegyveres konfliktus

2021 tavaszán egy új, a sardobai katasztrófánál is jóval terheltebb eseménysorozat bontakozott ki a kirgiz–tádzsik határon, amely Közép-Ázsia függetlenedés óta legjelentősebb fegyveres konfliktusává nőtte ki magát. Az összecsapások kirobbanása a régió hagyományosan felmerülő, évtizedek óta jelen lévő biztonsági kérdéseivel kapcsolódott: a határviszonyok rendezetlenségéhez, az etnikai feszültségekhez, illetve a környezeti erőforrások megosztásának problémájához. A közvetlen kiváltó ok az Isfara folyó egyik, vitatott helyzetű területeken elterülő víztározójának felügyeleti kérdése volt. A térfelügyelő kamerák felszerelése kapcsán kialakult nézeteltérés alig egy nap alatt több helyszínen zajló, a kirgiz és tádzsik reguláris haderő egységeinek mozgósításával járó fegyveres konfliktussá eszkalálódott a két állam között. A becslések szerint legalább 36 kirgiz és 19 tádzsik állampolgár vesztette életét, több százan megsérültek, és tízezreknek kellett elhagyni otthonaikat.⁸⁹

Az események ebben az esetben nem vettek annyira szerencsés fordulatot, mint a Sardoba-gát esetében, a regionális együttműködés mechanizmusai azonban itt is működésbe léptek, és nagymértékben hozzájárultak a konfliktus deeszkalációjához. Mirzijojev és Tokajev, regionális viszonyokban betöltött szerepük tudatában, szinte azonnal közvetítőként léptek fel, a helyzet békés, együttműködésen alapuló megoldására szólítva fel a két felet, hangsúlyozva a rendezett szomszédsági kapcsolatok megtartásának fontosságát.⁹⁰ A kirgiz Szadir Dzszaparov elnök és tádzsik kollégája, Emomali Rahmon elkötelezettnek mutatkoztak a regionális együttműködés megőrzésére, külügyminisztereik és nemzetbiztonsági testületeik bevonásával kiterjedt megbeszéléseket folytattak a helyzet rendezésére.⁹¹ A fegyverszünet megkötésére a konfliktus kirobbanása után három nappal sor is került, ami nagy eredményt jelentett, bár a problémákra nem adott választ.

Két hónappal később további legfelsőbb szintű egyeztetésekre került sor Dusanbében, ahol a kirgiz és a tádzsik vezetés újra hangsúlyozta a konstruktív párbeszéd fontosságát, és tárgyalt a konfliktus hátterében meghúzódó, hosszú ideje fennálló feszültségek

⁸⁸ Geneva Water Hub 2020: 4–5.

⁸⁹ Arynova, Aigoul – Schmeier, Susanne (2021): *Conflicts Over Water and Water Infrastructure at the Tajik-Kyrgyz Border: A Looming Threat for Central Asia?* Water, Peace and Security Report. Delft: IHE, 2; *What Drove the Worst Kyrgyz-Tajik Conflict in Years?* [online], The Third Pole, 2021. 05. 28. Forrás: thethirdpole.net [2022. 07. 31.].

⁹⁰ *President Kassym-Jomart Tokayev had a Telephone Conversation with President Sadyr Zhaparov of Kyrgyzstan.* [online], Akorda, 2021. 05. 01. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]; Kudryavtseva, Tatyana (2021): *Sadyr Japarov and Shavkat Mirziyoyev Discuss Border Conflict.* [online], 24.kg, 2021. 04. 30. Forrás: 24.kg [2022. 07. 31.].

⁹¹ Risbekkizi, Perizat (2021): *What is Kyrgyzstan-Tajikistan Conflicts Teaching About: Seeking Cooperation in Central Asia.* [online], Ankara Center for Crisis and Policy Studies, 2021. 05. 10. Forrás: ankasam.org [2022. 07. 31.].

kezelésének lehetőségeiről is. A határok, az etnikai kisebbségek és a környezeti erőforrások problémája hosszú távú és komplex megoldást igényel, e kérdésekben komolyabb gyakorlati előrelépésről azóta sem beszélhetünk. Az azonban elmondható, hogy az elmúlt években kooperatív irányba átalakult közép-ázsiai légkör nagyban elősegítette a fegyveres konfliktus kiterjedésének és elhúzódásának elkerülését, illetve a két regionális nagyhatalom határozott fellépése mellett biztos kiindulópontot jelent az elkövetkező évek tárgyalásaihoz.

A gazdasági és környezeti biztonság kérdései

A regionális együttműködés a térség más hagyományosan jelen lévő biztonsági kihívásainak kezelése során is előremutató megoldásokat hozhat. Az energia-, víz- és élelmezési biztonság kérdéseivel a függetlenedés óta jelentős feszültségek kapcsolódtak, amelyek kezelésében ritkán kaptak szerepet a fenntarthatóság szempontjai. Közép-Ázsiát eközben földrajzi jellegzetességei miatt jelentősen érintik a klímaváltozás hatásai, amelyek napjainkra egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a gazdasági biztonság biztosítása területén. Ez a komplex kihívásrendszer csupán regionális keretek között kezelhető hatékonyan, és az elmúlt évek nyilatkozatai alapján ezzel a térség vezetői is egyre inkább tisztában vannak. Mirzijojev egy interjújában hangsúlyozta, hogy hiába a komparatív előnyök és a jelentős természeti erőforrások, a térség államai nem lehetnek képesek ezeket teljes mértékben kiaknázni, ha elszigetelten működnek egymástól, és egyetlen állam sem oldhatja meg önállóan a térség egésze számára kihívást jelentő gazdasági és környezeti problémákat. A közös cselekvés elmaradását ennek szellemében „a jövő generációkkal szemben elkövetett bűn”-ként írta le.⁹²

A térség államai a Szovjetunió időszakában egységesen fejlesztették ki azokat a komplex rendszereket, amelyek garantálták az öt köztársaság víz- és energiabiztonságát. A függetlenség kikiáltása után ezek a felülről irányított regionális munkamegosztáson alapuló struktúrák a rendelkezésre álló források szűkössége miatt jelentősen amortizálódtak, a nemzeti szuverenitásra fókuszáló politikai akarat pedig tovább erodálta őket.⁹³ A regionális együttműködés tendenciái egyre inkább a korábbi kooperatív struktúrák modernizált, fenntartható újjáélesztése irányába mutatnak. A közép-ázsiai vezetők Konzultatív Találkozóin több kezdeményezés is született a vízügyi és energiaügyi együttműködés előmozdítására, mind bilaterális, mind regionális szinten.⁹⁴ A fenntartható fejlődés hívószavai emellett a nemzetközi szervezetek és befektetők számára is vonzóak, amelyek

⁹² Gazeta.uz 2017.

⁹³ Szállkai Kinga (2015): A vízmegosztás biztonságiasításának változásai Közép-Ázsiában (1960–2010). In Stepper Péter – Szállkai Kinga (szerk.): *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Pécs: Publikon, 163–189.

⁹⁴ Akorda.kz: *Совместное Заявление по итогам Консультативной встречи Глав государств Центральной Азии*. [online], 2021. augusztus 6. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]

beáramló tőkével, szakértelemmel és technológiával támogathatják a régió alkalmazkodását a környezeti kihívásokhoz, ezáltal tovább növelve a biztonságot és stabilitást.⁹⁵

A közép-ázsiai regionális együttműködés tendenciái tehát egyértelműen azt mutatják, hogy az üzbég és kazah generációváltás nagy fordulatot hozott a térségben. Lehet-e azonban regionalizmusról beszélni ennek kapcsán? Bár nyugati fogalmainknak megfelelő, széles körű intézményesített rezsimeken alapuló regionális integráció valóban nem zajlik az öt köztársaság között, a régió általános viszonyait figyelembe véve nem is feltétlenül ez a forma az, amely reálisan hozzájárulhat a stabilitáshoz és a biztonsághoz. A továbbra is autoriter és neopatrimoniális berendezkedésű államok számára, ahol a nemzetépítés folyamatai napjainkban is zajlanak, ahol a nemzeti szuverenitás központi fontosságú, és ahol még mindig az állami kontroll a politikai rendszer stabilitásának garanciája, nem lehet vonzó egy hagyományos, nyugati értelemben vett integrációs modell. Costa Buranelli 2021-es tanulmányában úgy érvel, hogy a regionális „rend” az, amelynek kialakulását figyelemmel kísérhetjük az elmúlt öt évben. A „rend” Costa Buranelli szerint egy olyan „viszonylag stabil és kiszámítható kapcsolatrendszert jelent az adott társadalmi szereplők között, amely lehetővé teszi az adott társadalmi kontextusban megjelenő alapvető célok elérését, olyan szabályok és intézmények létrehozásával, amely lehetővé teszi a közös érdekek megfogalmazását és megvédését”.⁹⁶ Ahogyan a fenti példák is mutatják, ez a jelenség az, amelynek révén a generációváltás átrajzolta Közép-Ázsia regionális biztonsági viszonyait, és jelentős lépést tett annak stabilitása érdekében.

A külpolitikai viszonyok átalakulása

A regionális kapcsolatokban néhány év alatt megvalósult fordulat szorosan összefügg Közép-Ázsia nemzetközi környezetének változásaival is. Oroszország, Kína és az Egyesült Államok viszonyainak globális szintű jelentős átalakulása ugyanis a három nagyhatalom közép-ázsiai jelenlétére is nagy hatást gyakorol, és új alkalmazkodási stratégiákat követel meg az öt köztársaság vezetőitől. Így nemcsak a gazdasági fejlődés perspektívái vagy a nemzetközi közösség köreiben való hatékonyabb érdekérvényesítés lehetősége motíválja a térség államai közötti együttműködést, hanem a nagyhatalmakkal való viszony alakításának képessége is, aminek egyensúlyban tartása meghatározó szerepet tölt be Közép-Ázsia stabilitásának és biztonságának megőrzésében.

Minél egységesebben képes működni a régió, annál nagyobb az esély arra, hogy a) ellensúlyozza Oroszország nagyobb befolyásra törekvő kísérleteit; b) hatékonyan érvényesítse politikai és gazdasági érdekeit a Kínával folytatott kapcsolatok területén, lehetőség szerint kerülve a szélsőséges alárendelődést; c) képes legyen megőrizni a stabilitást az Egyesült Államok afganisztáni kivonulása és térségbeli háttérbe szorulása után, miközben a lehetőségekhez mérten igyekszik fenntartani Washington érdeklődését

⁹⁵ Bjerde, Anna (2021): *Envisioning Central Asia's Green Recovery*. [online], The World Bank, 2021. 07. 01. Forrás: worldbank.org [2022. 07. 31.]; Corvinus Centre for Central Asia Research (CCCAR) (2021): *Water as a Driver of Sustainable Recovery: Economic, Institutional and Strategic Aspects of Water Resources Management in Central Asia*. Webinar Series. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.

⁹⁶ Costa Buranelli 2021: 2.

a térség iránt. Tskhay és Costa Buranelli (2020) ezt a jelenséget „egyensúlyozó regionalizmusnak” nevezte el, amelynek fő célja egy szomszédos, agresszív külpolitikát folytató állam tevékenységének ellensúlyozása, „nem közvetlen katonai vagy gazdasági lépésekkel, hanem regionális szervezetekben és együttműködésekben való részvétel által, az egymás közötti párbeszéd előmozdítása révén, és olyan regionális platformok támogatásával, amelyek segítik az adott domináns állammal való kapcsolatok diverzifikációját, és lazítják az elköteleződést [...]”.⁹⁷

Az egyensúlyozó regionalizmus kialakulása és megerősödése az öt köztársaságban a mirzijojevi kooperatív fordulat, illetve az üzbegek–kazah tandem eredményeihez köthető, tehát ebben a formában szintén a generációváltás következtében nyerhetett teret. Az egyensúlyozás logikája azonban egyáltalán nem jelent újdonságot a térségben. Közép-Ázsia államaira a függetlenedés óta jellemző az úgynevezett multivektorális diplomácia, amelynek lényege a régióban érdekelt hatalmakkal való jó kapcsolat kialakítása volt, miközben igyekeztek elkerülni a túlzott függést és a túlságosan ambiciózus befolyási kísérleteket. Az egyensúlyozó regionalizmus tehát tulajdonképpen ennek a szemléletnek a továbbfejlesztett, regionális önálló identitásra és összehangolt cselekvőképességre építő változata, amely elősegíti, hogy a térség eredményesebben alkalmazkodjon a nemzetközi környezet változásaihoz, mint ahogyan arra az egyes államok önmagukban képesek lennének. Ez az attitűd szem előtt tartja, hogy a régió számára igen nagy jelentősége van az orosz és a kínai kapcsolatok révén elérhető előnyöknek, tehát igyekszik megőrizni az ezekhez való hozzáférést, eközben azonban célja, hogy minél nagyobb függetlenséget és mozgásteret biztosítson érdekei érvényesítéséhez. Az Egyesült Államok jelenlétének fenntartása és növelése a térségben, ami a közös törekvések egyik fontos eleme, szintén ezt a célt szolgálja – miközben azonban a Nyugattól való túlzott függés, a nyugati értékek változtatások nélküli követése ugyanúgy kerülendő, mint Oroszország vagy Kína esetében. A „sajátos közép-ázsiaiág” gondolata, a közös fellépés, valamint a térség regionális identitásának és összehangolt cselekvőképességének fejlesztése ebben a környezetben megfelelő és hatékony keretet biztosít az egyensúlyozáshoz, az egész régió súlyát latba vetve annak érdekében, hogy elkerülhetők legyenek az egy nagyhatalom iránti kizárólagos elkötelezettségből, vagy a másik nagyhatalom elutasításából fakadó potenciális diplomáciai csapdahelyzetek.

Az egyensúlyozás kihívásai: Oroszország

A közép-ázsiai térségben érdekelt nagyhatalmak közül Oroszország rendelkezik a történelmileg és kulturálisan legmélyebben beágyazott befolyással, ami nagymértékben emlékeztet a volt gyarmatosító országok jelenlétének (és a hozzá kapcsolódó függő viszonyoknak) konzerválódására egykori gyarmataikon. A hagyományos orosz befolyást azonban az elmúlt években több fontos tényező is veszélyezteti, amelyek közül a kínai gazdasági befolyás más területekre való átcsatornázódását és kiterjedését, illetve a posztszovjet térséget

⁹⁷ Tskhay, Aliya – Costa Buranelli, Filippo (2020): *Accommodating Revisionism Through Balancing Regionalism: The Case of Central Asia*. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1034.

alapjaiban felforgató orosz–ukrán háborút érdemes kiemelni. Mirzijojev és Tokajev, bár lényegében nem szakítottak elődeik politikájával, és nem távolodtak el Moszkvától teljes mértékben, az egyensúlyozó regionalizmus kereteire támaszkodva gyakran eltérnek a korábban megszokott diplomáciai hangvételtől, amikor a posztszovjet térség eseményeire reagálnak, és ez az elmúlt időszakban meglepetéseket is okozott a nemzetközi közösség számára.

2022 elején több olyan esemény is történt, amely előtérbe helyezte az új elnökök Oroszországgal való viszonyát, és ennek meglepő fordulóit. A januári kazahsztáni zavargások során Tokajev néhány napig arra törekedett, hogy a tüntetőknek tett engedmények és a kazah erőszakszervezetek révén önállóan pacifikálja a kialakult helyzetet. Az üzbég külügyminisztérium eközben nyíltan igyekezett meggyőzni őt arról, hogy ne folyadjon külső segítségért, ami jól mutatja Taskent elkötelezettségét a régió önállósága és az Oroszországtól való függő viszony erősödésének elkerülése felé. Ez a lépés nyílt pengeváltáshoz vezetett az Oroszország regionális stabilizáló szerepét feltétel nélkül támogató belarusz elnökkel. Lukasenka úgy nyilatkozott, hogy Üzbegisztánnak inkább tanulnia kellene a kazah leckéből, mielőtt nézetei következtében ott is hasonló zavargások törnek ki. Mirzijojev visszautasította a kritikát, és hangsúlyozta, hogy „[f]olyamatosan szemmel tartjuk a régió helyzetét, minden biztonsági fenyegetést. Elegendő erővel és képességekkel rendelkezünk ahhoz, hogy megfelelő választ adhassunk bármilyen fenyegetésre vagy csapásra”, megerősítve ezzel azon álláspontját, hogy a régió képes saját biztonsági kihívásainak önálló rendezésére, és nincs szükség egy külső hatalom regionális stabilizáló szerepére.⁹⁸

Bár Tokajev végül szükségesnek látta külső segítség bevonását, az ODKB felkérése a helyzet stabilizálására eltért a posztszovjet térség diplomáciai hagyományaitól. Először is, nem közvetlenül Oroszországhoz fordult, bár a posztszovjet térségben több példát is láthatunk orosz „békefenntartó erők” jelenlétére, a kollektív védelmi szövetséget pedig korábban még nem vetették be ilyen helyzetben.⁹⁹ Másodszor pedig, a nemzetközi közösség aggodalmait is megcáfolva, az ODKB erői feladatuk végeztével igen gyorsan elhagyták Kazahsztánt, feladataik pedig főként stratégiai fontosságú létesítmények védelmére korlátozódtak.¹⁰⁰ Ami azonban a leginkább bizonyítja Tokajev elkötelezettségét a térség önállósága és az orosz befolyás növekedésének elkerülése mellett, az Kazahsztán reakciója a zavargások után alig másfél hónappal kirobbanó orosz–ukrán háborúra.

Az ODKB bevonása után a legtöbb elemző úgy vélekedett, hogy a kazah elnöknek a Moszkvához való lojalitás területén kell majd megfizetnie a beavatkozást,¹⁰¹ és ez, tekintve Kazahsztán kiszolgáltatottságát (beleértve hosszú közös határszakaszát Oroszországgal, illetve az orosz kisebbség nagyarányú és blokkszerű jelenlétét a határ

⁹⁸ Hashimova, Umida (2022): *Uzbekistan Reacts to the Crisis in Kazakhstan*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 18. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

⁹⁹ Putz, Catherine (2022): *CSTO Deploys to Kazakhstan at Tokayev's Request*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 06. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

¹⁰⁰ Strachota, Krzysztof (2022): *Kazakhstan: The CSTO Intervenes, the Protests Pacified*. [online], OSW, 2022. 01. 10. Forrás: osw.waw.pl [2022. 07. 31.].

¹⁰¹ Gleason, Gregory – Dunay Pál (2022): *CSTO Deployment in Kazakhstan: Strategic Shift or Political Consolidation?* [online], The Diplomat, 2022. 02. 08. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

közelében), nem képezheti különösebb megfontolás tárgyát. Tokajev azonban az egyik első vezető volt a posztszovjet térségben, aki explicit módon elhatárolódott Oroszország Ukrajna ellen indított háborújától, és semleges álláspontra helyezkedett, még a mediátori szerepet is felajánlva a konfliktus minél gyorsabb rendezésére.¹⁰² Az elnök továbbá azt is kijelentette, hogy nem ismeri el a Donyeckben és Luhanszkban kikiáltott szeparatista államokat.¹⁰³ Emellett több magas rangú tisztségviselő deklarálta, hogy Kazahsztán hozzájárul a Moszkva elleni szankciók betartásához, és nem segíti Oroszországot azok elkerülésében.¹⁰⁴ Mind a nyilatkozatok hangvétele, mind azok tartalma igen szokatlan volt a kazah diplomáciában. Azt is ki kell azonban emelni, hogy az elnök rendszeresen hangsúlyozza a nemzetközi fórumokon, hogy nem fordul Oroszország ellen, és nem szegi meg szövetségi kötelezettségeit Moszkva irányába. Az érzékeny egyensúly fenntartására való törekvésre jó példa Kazahsztán állásfoglalása két fontos ENSZ-közgyűlési határozat kapcsán. A 2022 márciusában Oroszországot Ukrajna lerohanása miatt elítélő ENSZ-közgyűlési határozatról való szavazáson Kazahsztán tartózkodott az állásfoglalástól, ezzel egyszerre kifejezve az események elítélését és a Moszkvától való explicit elfordulás elutasítását.¹⁰⁵ Az áprilisi határozat kapcsán azonban, amely felfüggesztette Oroszország tagságát az ENSZ Emberi Jogi Tanácsában, nemmel szavazott, demonstrálva lojalitásának fennmaradását Moszkva iránt.¹⁰⁶

Üzbegisztán szintén semleges álláspontot foglal el az orosz–ukrán háború kérdésében, illetve ugyanezt a mintát követte az ENSZ Közgyűlés Oroszországot elítélő határozatait kapcsán.¹⁰⁷ A januári kazahsztáni események kapcsán kialakult konfrontáció jól mutatja, hogy Mirzijojev következetesen kerüli a túlságosan szoros kapcsolatot Moszkvával, ez azonban ebben az esetben sem jelenti azt, hogy Üzbegisztán hűvös viszonyt ápolna Oroszországgal – sőt, Karimov elzárkózó attitűdjéhez képest Mirzijojev és Putyin személyes kapcsolata kifejezetten jó, és az orosz–ukrán háború kitörése előtti öt évben érzékelhető közeledés volt megfigyelhető a két állam között.¹⁰⁸

Az egyensúlyozást a közép-ázsiai államok közvéleményében élő igen pozitív orosz-kép is befolyásolja. A Central Asia Barometer szerint a köztársaságok lakossága körében igen magas Moszkva népszerűsége; az ettől eltérően jelenleg is nagy arányban tekintenek Oroszországra a térség legjelentősebb partnereként és biztonságának fő garantálójaként,

¹⁰² Kazah Köztársaság Külügyminisztériuma (2022): *President Tokayev Urges Russia and Ukraine to Reach Agreement Through Negotiations, Says Kazakhstan Ready to Provide Mediation, If Needed*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: gov.kz [2022. 07. 31.].

¹⁰³ Kussainova, Meiramgul (2022): *Kazakhstan Will Not Recognize Donetsk, Luhansk as Independent States, Says President*. [online], Anadolu Agency, 2022. 06. 17. Forrás: aa.com.tr [2022. 07. 31.].

¹⁰⁴ Gotev, Georgi (2022): *Kazakh Official: We Will Not Risk Being Placed in the Same Basket as Russia*. [online], Euractive, 2022. 03. 29. Forrás: euractiv.com [2022. 07. 31.].

¹⁰⁵ Tiezzi, Shannon (2022): *How did Asian Countries Vote on the UN's Ukraine Resolution?* [online], The Diplomat, 2022. 03. 03. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

¹⁰⁶ UN Affairs (2022): *UN General Assembly Votes to Suspend Russia from the Human Rights Council*. [online], 2022. 04. 07. Forrás: news.un.org [2022. 07. 31.].

¹⁰⁷ Tolipov, Farkhod (2022): *Uzbekistan between Ukraine and Russia: The Curse of Positioning*. [online], 2022. 05. 31. Forrás: cacianalyst.org [2022. 07. 31.].

¹⁰⁸ Hess, Maximilian (2021): *Russia and Uzbekistan's 5 Year Rapprochement*. [online], Riddle, 2021. 11. 10. Forrás: ridl.io [2022. 07. 31.].

amit saját támogatása szempontjából egyetlen vezető sem hagyhat figyelmen kívül.¹⁰⁹ Hiába kapnak tehát nagy sajtónyilvánosságot a közép-ázsiai elnökök erősebb hangvételű nyilatkozatai Oroszország kapcsán, összességében nincs szó elfordulásról vagy a lojalitás teljes megtagadásáról, hanem az egyensúlyozó regionalizmus példáit figyelhetjük meg ezekben az esetekben. Tény, hogy igen komoly kihívás Közép-Ázsia földrajzi közelségében és történelmi háttérében úgy ellensúlyozni Oroszország befolyását, és népszerűséget szerezni Nyugaton, hogy a térség vezetői eközben ne veszítsék el Moszkva jóindulatát, Mirzijojev és Tokajev azonban egyelőre viszonylag sikeresen kezeli a helyzetet.

Közös érdekek, átalakuló viszonyok: Kína

Az orosz–ukrán háború mellett Kína gazdasági befolyásának térségbeli kiterjedése és az orosz–kínai egyensúly folyamatban lévő átalakulása az, ami jelentős diplomáciai feladatokat ró az új vezetőkre. Peyrouse és szerzőtársai 2012-ben „csendes kereskedőként” jellemezték Kína Közép-Ázsiában betöltött pozícióját, és amellet érveltek, hogy Peking elfogadja Oroszország hagyományos vezető szerepét a térségben, külpolitikai érdekei pedig az ujjur kérdésre, a régió stabilitásának támogatására, a természeti erőforrásokhoz való hozzáférésre, a kereskedelmi forgalom növelésére, illetve a térség Kína világgpiaci stratégiájába való beillesztésére korlátozódnak. Peking és Moszkva viszonyát pedig olyan egyensúlyként írták le, amelyben Oroszország elfogadja Kína gazdasági előretörését Közép-Ázsiában, míg az cserébe nem kérdőjelezi meg Oroszország biztonsági szerepét, illetve hagyományos érdekeltségeit, és nem lép fel katonai szereplőként.¹¹⁰

Az azóta eltelt évtized számos változást hozott Kína térségbeli pozícióját illetően. A kereskedelmi kapcsolatok kibővülése olyannyira eredményes volt, hogy jelenleg egyértelműen Kína a régió legfontosabb kereskedelmi partnere.¹¹¹ A befektetések kiterjedtsége miatt Peking sokkal inkább bevonódott a térség biztonsági kérdéseibe, az üzleti érdekek érvényesülésének garantálása fontos prioritássá vált. A Közép-Ázsia szempontjából leginkább kiemelkedő esemény azonban az volt, amikor Kína 2013-ban bejelentette globális infrastrukturális fejlesztési stratégiáját, akkor még „Egy Övezet, Egy Út” (*One Belt, One Road, OBOR*) néven. A ma „Övezet és Út” (*Belt and Road Initiative, BRI*) néven ismert kezdeményezés, amelynek fő célja Kína összekapcsolása a világ gazdaság legnagyobb központjaival, kiemelt szerepet szán a térségnek a szárazföldi hálózatok kialakítása során, és nagymértékben emelte stratégiai jelentőségét Peking számára.

Mirzijojev és Tokajev elkötelezettsége a regionális együttműködés iránt a BRI szempontjából igen kedvező. A korábban meghatározó széles körű ellentétek akadályozták Közép-Ázsia regionális csomópontként való fejlesztését, a központi elhelyezkedésű Üzbegisztán politikája pedig nemcsak a feszültségek enyhítését akadályozta, hanem

¹⁰⁹ Laruelle, Marlène – Royce, Dylan (2020): *No Great Game: Central Asia's Public Opinions on Russia, China, and the U.S.* [online], Kennan Cable No. 56. 2020. 08. Forrás: wilsoncenter.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁰ Peyrouse, Sébastien – Boonstra, Jos – Laruelle, Marlène (2012): *Security and Development Approaches to Central Asia. The EU Compared to China and Russia.* [online], EUCAM Working Paper No. 11. 2012. 05. 07., 10–14. Forrás: eucentralasia.eu [2022. 07. 31.].

¹¹¹ *China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook.* [online], China Briefing, 2021. 05. 20. Forrás: china-briefing.com [2022. 07. 31.].

a köztársaságokat összekötő infrastrukturális rendszerek kiépítését is. (A Szovjetunió időszakában kiépült infrastruktúra vertikális jellegű, a szovjet gazdasági érdekek határozták meg irányait, így a számos akkori fejlesztés ellenére a horizontális regionális infrastrukturális kapcsolatok napjainkig is alapvetően gyengék maradtak.) A mirzijojevi fordulat az államközi kapcsolatok rendezésével megfelelő körülményeket teremtett az infrastrukturális programok indításához. A regionális együttműködés dokumentumaiban rendre megjelenik ez a prioritás, az új vezetők pedig láthatóan elkötelezettek ezek gyakorlati megvalósításában is. Mindez jól beilleszthető Kína térséggel kapcsolatos stratégiájába, miközben elősegíti Közép-Ázsia gazdasági fejlődését, és közös érdekké teszi minél hatékonyabb világgazdasági integrációját.

Az új vezetők attitűdje egy másik szempontból is fontos Peking számára. Bár a helyzet látszólag megfelel a kínai „win-win” gondolatának, az elitek pedig alapvetően nyitottak az együttműködésre és az azzal érkező befektetésekre, a közép-ázsiai lakosság számára Kína jelenléte számos negatív konnotációval társul, amely akadályozhatja a stratégiai tervek megvalósulását. A Central Asian Barometer statisztikai jól mutatják a köztársaságok közvéleményének tartózkodó attitűdjét Kína irányába,¹¹² illetve a kínaiak iránti ellenérzések elterjedtségéről tanúskodik az Oxus Society által működtetett Central Asia Protest Tracker adatbázis is, amely szerint 2018-tól 2021 nyaráig összesen 158 alkalommal szerveződött tüntetés Közép-Ázsia államaiban Kína ellen. Bár ezek többsége kis létszámú, akár néhány fős demonstráció (például Almatiban rendszeresen tiltakoznak családok a Hszincsiangban élő rokonaik helyzete miatt), nem kevés nagyobb létszámú, egész településeket megmozgató tüntetést is leír az adatbázis, ahol konkrét kínai gazdasági érdekeltségekre (gyakran földdel kapcsolatos kérdésekre) vezethető vissza az elégedetlenség, de olyan esetek is előfordulnak, amikor Kína befolyásának általános növekedése ellen tiltakozva vonult utcára a lakosság.¹¹³ Gyakori félelmeik közé tartozik ezek mellett az adósságszapszába kerülés, a kormányzat kínai befolyás alá kerülése, a természetes és az épített környezet nagymértékű átalakítása és a térség társadalmi-politikai stabilitásának megingása.

A térségben az elmúlt években több komoly botrány is kapcsolódik kínai befektetésekhez, ami még tovább növeli a lakosság érzékenységet, és könnyen mobilizálhatóvá teszi a tömegeket, ami további visszaélésekre adhat lehetőséget az ezt kihasználni képes szereplők (például radikális csoportok) részéről. Az erősödő közép-ázsiai nacionalizmus tendenciái szintén hozzájárulnak a Kína-ellenességhez.¹¹⁴ Ebben az összefüggésben az ujjur kérdés továbbra is nagy szerepet játszik. Kína gazdasági befolyása révén elérte, hogy az elitek nyíltan ne emeljenek szót a közép-ázsiai népekkel közös gyökerekkel rendelkező, muszlim ujjurok helyzetének javításáért, sőt, Mirzijojev közvetlenül, Tokajev pedig hallgatolagosan támogatja Kína ujjurpolitikáját.¹¹⁵ Mirzijojev és Tokajev társadalmi

¹¹² Laruelle–Royce 2020.

¹¹³ *Central Asia Protest Tracker*. [online], The Oxus Society for Central Asian Affairs, (é. n.). Forrás: oxussociety.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁴ Toktomushev, Kemel (2021): *China and Central Asia: Warm Politics, Cold Public*. [online], Central Asia Program, 2021. 09. 07. Forrás: centralasiaprogram.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁵ Olmos, Francisco (2019): *Pleasing China, Appeasing at Home: Central Asia and the Xinjiang Camps*. [online], 2019. 11. 29. Forrás: fpc.org.uk [2022. 07. 31.].

legitimitása és széles körű támogatottsága sokat tehet azért, hogy csökkenjen a Kína-ellenesség a lakosság körében.

A közép-ázsiai stabilitás fenntartása ilyen körülmények között a korábbinál jóval fontosabb prioritás Peking számára. Kína láthatóan növeli katonai jelenlétét a térségben,¹¹⁶ amellyel azonban egy másik diplomáciai csapdahelyzetet mélyít: az orosz–kínai kapcsolatok érzékeny egyensúlyának kérdését.¹¹⁷ Az elmúlt évek európai eseményei jól mutatják, hogy Oroszország legfontosabb külpolitikai prioritása a posztszovjet térség feletti hagyományosnak tekintett befolyás megőrzése, és a Kínával fenntartott együttműködő viszony mellett sem valószínű, hogy egy bizonyos határon túl tovább engedné Peking hatalmának növekedését Közép-Ázsiában. Moszkva eközben azonban olyan politikát követ a nemzetközi színtéren, amelynek révén a Nyugathoz fűződő kapcsolatainak nagy részét felszámolta, így folyamatosan erősödik Kínával szembeni függősége, amely közép-ázsiai pozícióira is hatással lehet.

Mirzijojev és Tokajev egyensúlyozó regionalizmusa összességében egyelőre profitálni látszik ebből a helyzetből, hiszen eddig sem Oroszország, sem Kína nem követelt a másik nagyhatalmat kizáró lojalitást. A két szomszédos nagyhatalom egymással való viszonyának alakulása azonban jóval túlmutat Közép-Ázsián, a hatalmi egyensúly esetleges változásai pedig komoly akadályokat gördíthetnek a térség vezetőinek multivektorális diplomáciára épülő stratégiája, illetve regionális önállósági törekvései elé.

Csökkenő elkötelezettség, zsugorodó ellensúly: az Amerikai Egyesült Államok

A két szomszédos nagyhatalom komplex regionális viszonyrendszerének ismeretében látható igazán, hogy milyen nagy szerepe van az Egyesült Államokkal való együttműködésnek a közép-ázsiai térség számára. Az egyensúlyozó regionalizmus (és a multivektorális külpolitika) elengedhetetlen feltétele egy olyan nagyhatalom jelenléte, amely tényleges ellensúlyt képezhet a nemzetközi kérdésekben általában partnerként fellépő Oroszországgal és Kínával szemben. Washington a külföldi tőkebefektetések forrásaként is kulcsfontosságú a térség stabilitása és biztonsága szempontjából. A nyugati tőke bevonása az új generációs vezetők legitimitása és reformjaik sikeres megvalósulása szempontjából is jelentős, hiszen az ezekhez szükséges gazdasági háttér megteremtése nem valósítható meg pusztán a régió önerejéből, az orosz és főként a kínai befektetések ilyen célra való felhasználása pedig magában hordozza a szomszédos nagyhatalmak szélsőséges befolyásnövelésének lehetőségét. A nyugati tőke segítségével megtámogatott reformok eközben egy olyan politikai és gazdasági környezet megteremtéséhez járulnak hozzá, amely kiszámíthatóbbá, és ezzel együtt vonzóbbá teszi a térséget az üzleti szereplők számára, ezzel potenciálisan beindítva a gazdasági fejlődés pozitív spirálját. Mirzijojev és Tokajev, valamint új elitjeik számára így komoly prioritást jelent az Egyesült Államokkal való jó diplomáciai

¹¹⁶ Yau, Niva (2022): *China's Security Management Towards Central Asia*. [online], PONARS Eurasia Program, 2022. 04. 01. Forrás: fpri.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁷ Szálkai Kinga (2020b): *Russia's Recent Military Buildup in Central Asia: A Message without an Address?* [online], Center for Strategic and International Studies, 2020. 09. 25. Forrás: csis.org [2022. 07. 31.].

és gazdasági kapcsolatok fenntartása, reformjaik egy része (és az azokat kísérő retorika) pedig láthatóan nemcsak a helyi állampolgárok, hanem a nyugati közönség meggyőzését is szolgálja.¹¹⁸

A Közép-Ázsiával való együttműködés azonban amerikai szempontból láthatóan jóval kevesebb potenciált hordoz magában, és az elmúlt évtized azt mutatta, hogy a régió gazdag nyersanyagkészletei sem elegendőek ahhoz, hogy az Egyesült Államok az Afganisztánból való kivonulás után aktív szerepet vállaljon a térségben.¹¹⁹ Bár 2019-ben új Közép-Ázsia-stratégiát fogadtak el,¹²⁰ az orosz–ukrán háború kitörése után pedig több magas rangú amerikai tisztségviselő is a térségbe látogatott,¹²¹ ezek a lépések nem jelentenek lényegi cezúrát az elmúlt évek tendenciáihoz képest. A prioritások bizonytalanságát jól mutatja, hogy az afganisztáni kivonulás óta a szakértők egy még újabb Közép-Ázsia-stratégia elfogadása mellett érvelnek, álláspontjaik a térség iránti elkötelezettség mértékéről azonban szélsőségesen eltérnek egymástól.¹²²

Afganisztán kérdése jelenleg is kiemelten fontos szerepet tölt be a közép-ázsiai államok külpolitikájában. A régió déli szomszédjának legalább viszonylagos stabilitása kulcsfontosságú az öt köztársaság biztonságának fenntartásához, így az érdek közös: hozzájárulni a konfliktus utáni helyreállításhoz, és minél hatékonyabban fejleszteni a politikai és gazdasági kapcsolatokat annak érdekében, hogy Kabul minél mélyebben betagozódhasson a nemzetközi közösségbe. A tálib hatalomátvételt lehetővé tevő amerikai kivonulás nagy csalódást jelentett a közép-ázsiai vezetők számára, és jelentősen korlátozta erőfeszítéseik eredményességét biztonságuk megteremtésére.

Washington érdeklődésének csökkenése és az ebből fakadó csalódás okozta eltávolodás mellett az amerikai–orosz és amerikai–kínai viszonyok jelenlegi tendenciái is negatívan befolyásolják a közép-ázsiai vezetők diplomáciai egyensúlyozási lehetőségeit. A nagyhatalmak közötti kapcsolatok szélsőséges romlásával ebben a viszonylatban is romlanak az egyensúlyozás lehetőségei. Eközben a közép-ázsiai közvélemény igen negatívan vélekedik az Egyesült Államokról, a Central Asia Barometer mutatói szerint meg sem közelíti Oroszország vagy akár Kína elfogadottságát a lakosság körében.¹²³

Az amerikai érdeklődés csökkenése, illetve az amerikai–orosz és amerikai–kínai kapcsolatok erőteljes romlása hatására tehát összességében eltávolodás tapasztalható Washington és Közép-Ázsia viszonyában, mind az 1990-es évekhez, mind az afganisztáni háború időszakához képest. Bármennyire fontos is az Egyesült Államok a régió számára a külpolitikai egyensúlyozás rendszerében, a jövőben az elköteleződés további csökkenése várható, miközben Oroszország és Kína befolyási törekvései valószínűleg erősödni

¹¹⁸ Sullivan, Charles (2019): *Transitions in Kazakhstan and Uzbekistan: Implications for the West*. [online], Italian Institute for International Political Studies, 2019. 10. 01. Forrás: ispionline.it [2022. 07. 31.].

¹¹⁹ Blackwood, Maria A. (2021): *Central Asia: Background and U.S. Relations*. [online], Congressional Research Service, 2021. 09. 14. Forrás: sgp.fas.org [2022. 07. 31.].

¹²⁰ U.S. Department of State (2020): *United States Strategy for Central Asia 2019–2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity (Overview)*. [online], 2020. 02. 05. Forrás: state.gov [2022. 07. 31.].

¹²¹ Gershkovich, Evan (2022): *Putin's Unexpected Challenge: Snubs from his Central Asian Allies*. [online], The Wall Street Journal, 2022. 07. 24. Forrás: wsj.com [2022. 07. 31.].

¹²² Imamova, Navbahor (2022): *Experts Urge US to Update Its Central Asia Strategy*. [online], VOA News, 2022. 02. 02. Forrás: voanews.com [2022. 07. 31.].

¹²³ Laruelle–Royce 2020.

fognak.¹²⁴ Ez a helyzet politikailag és gazdasági szempontból egyaránt jelentős hátrányokat és kihívásokat eredményezhet az új közép-ázsiai vezetők számára, csökkentve azok külpolitikai mozgásterét.

Összegzés

Összességében tehát elmondható, hogy a Mirzijojev és Tokajev elnökségéhez köthető belpolitikai, regionális és külpolitikai változások nagymértékben átrajzolták a közép-ázsiai regionális biztonsági viszonyokat, hozzájárultak a stabilitás és biztonság megerősítéséhez, és várhatóan a jövőben is tovább javítják majd a térség potenciálját a különböző kihívásokhoz való alkalmazkodásra. A közép-ázsiai generációváltás tehát valóban az elmúlt évtizedek legjelentősebb politikai fejleményét jelenti a térségben.

De vajon tekinthető-e „rendszerváltásnak” a generációváltás? Mennyire lesznek mélyrehatók Mirzijojev és Tokajev reformtörekvései, és hogyan hat mindez a régió biztonságára? E kérdések megválaszolásánál kiemelt fontosságú a nemzetközi közösség szereplőinek különböző várakozásai, amelyekhez viszonyítva egyaránt lehet hatalmas előrelépésként és csalódásként is értelmezni a Közép-Ázsiában zajló eseményeket – ahogyan azt az elemzők gyakran meg is teszik. Jelen tanulmány két fő kérdéskör mentén, három tengelyen vizsgálta meg azokat az újdonságokat, amelyeket Mirzijojev és Tokajev hatalomra kerülése hozott a térség számára, és az alábbi következtetésekre jutott:

- a) A generációváltás utáni reformkurzusok belső sikeressége számos, egymással szorosan összefüggő tényezőn múlik, amelyek fontos eleme az, hogy az új vezető az előző rendszer hiányosságait látványosan kezelve, de saját hatalmának meggyengítése nélkül legyen képes politikai stabilitást és gazdasági jólétet teremteni, illetve megőrizni társadalmi támogatottságát. A strukturális reformok így nem érintik az autoriter kormányzás lényegét, csupán felfrissítik, modernizálják, a 21. század kihívásaihoz illesztik az egykori szovjet köztársaságok számos ponton erősen anakronisztikus politikai és gazdasági berendezkedését. A modernizálódó autoriter rendszerek eközben azonban számos előremutató lehetőséget hordoznak magukban elődjeikhez képest, és mindezidáig a stabilitás és biztonság területén is pozitív mérleggel rendelkeznek.
- b) A regionális együttműködésre való törekvés egyértelműen pozitív eredmény Közép-Ázsia biztonsága és stabilitása szempontjából. Az évtizedes feszültségek kiegyensúlyozott és kooperatív viszonyokkal való felváltása teret biztosít a térség legfontosabb biztonsági kihívásainak közös, és ezáltal jóval hatékonyabb kezelésére, legyen szó a hagyományos etnikai és határkonfliktusok rendezéséről, a víz- és energiabiztonság megteremtéséről, vagy a klímaváltozás és a Covid-19 hatásairól. A két vezető hatalom bilaterális együttműködésének erősítése, illetve a közös elkötelezettség a regionális kooperáció iránt jelentősen hozzájárult az eddig elért

¹²⁴ Umarov, Temur (2021): *Can Russia and China Edge the United States Out of Kazakhstan?* [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2021. 08. 03. Forrás: carnegieendowment.org [2022. 07. 31.].

eredményekhez, az együttes érdekek pedig várhatóan a jövőben is előmozdítják majd a régió fejlődését.

- c) A külpolitika területén a három nagyhatalommal való viszony áttekintése megmutatta, hogy a nagyhatalmakkal fenntartott kapcsolatok alapelvei nem változtak meg gyökeresen, az új elnökök megőrizték az elkötelezettséget a multivektorális diplomácia mellett. Emellett azonban jelentősen túl is léptek politikai örökségükön. Mirzijojev és Tokajev olyan külpolitikai lépések megtételére is hajlandók, amelyek elődjeikre nem voltak jellemzők, és határozottan képviselik függetlenségüket a posztszovjet térségben is. Az üzbég és kazah politikai generációváltás továbbá nagy szerepet játszott az egyensúlyozó regionalizmus külpolitikájának kialakulásában, a bilaterális feszültségeket regionális együttműködésbe fordító lépések pedig megnövelik a térség érdekérvényesítő képességét.

Az, hogy az elnökök személyének változása ilyen komoly átalakulást tudott hozni, azt is mutatja azonban, hogy mind Üzbegisztánban, mind Kazahsztánban hiányzik a fékek és ellensúlyok rendszere, és ugyanaz az autoriter jellegű berendezkedés tette lehetővé a jelenlegi átrendeződést, amely 1989 után fenntartotta Karimov és Nazarbajev rendszerét. Nagy kérdés, hogy a jelenlegi átrendeződés során lesz-e hajlandósága az új vezetőknek és az általuk felemelt elitnek arra, hogy ezt a számukra kétségtelenül számos előnyt biztosító berendezkedést megváltoztassák, és reformígéreteik megvalósítása során a gyakorlatban is az eddigieken túlmutató, saját hatalmukat érdemben korlátozó lépések mellett kötelezzék el magukat.

Irodalomjegyzék

- Akiner, Shirin (2005): *Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- President Kassym-Jomart Tokayev had a Telephone Conversation with President Sadyr Zhaparov of Kyrgyzstan*. [online], Akorda, 2021. 05. 01. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]
- Allison, Roy (2008): *Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia*. *Central Asian Survey*, 27(2), 185–202. Online: <https://doi.org/10.1080/02634930802355121>
- Arynova, Aigoul – Schmeier, Susanne (2021): *Conflicts over Water and Water Infrastructure at the Tajik-Kyrgyz Border: A Looming Threat for Central Asia?* Water, Peace and Security Report. Delft: IHE.
- Asiryan, Aleksey (2019): *New Faces, Old Patterns in Uzbekistan's Foreign Policy*. [online], The Diplomat, 2019. 08. 21. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Bjerde, Anna (2021): *Envisioning Central Asia's Green Recovery*. [online], The World Bank, 2021. 07. 01. Forrás: worldbank.org [2022. 07. 31.]
- Blackmon, Pamela (2021): *After Karimov and Nazarbayev: Change in Uzbekistan and Kazakhstan?* *Central Asian Survey*, 40(2), 179–196. Online: <https://doi.org/10.1080/02634937.2020.1837073>
- Blackwood, Maria A. (2021): *Central Asia: Background and U.S. Relations*. [online], Congressional Research Service, 2021. 09. 14. Forrás: sgp.fas.org [2022. 07. 31.]
- Bouanane, Kenza (2022): *Kazakhstan in Context: Cult of Personality*. [online], Human Rights Foundation, 2022. 02. 18. Forrás: hrf.org [2022. 07. 31.]
- Bowyer, Anthony C. (2018): *Political Reform in Mirziyoyev's Uzbekistan: Elections, Political Parties & Civil Society*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

- Bupezhanova, Danina (2014): *With Warm Embrace, Nazarbayev and Karimov Call for Stronger Ties between Kazakhstan and Uzbekistan*. [online], The Astana Times, 2014. 11. 26. Forrás: astanatimes.com [2022. 07. 31.]
- Dam Collapse in Uzbekistan. What Will Investigation Reveal?* [online], CABAR.asia, 2020. 05. 05. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.]
- The Fading Personality Cult of Nursultan Nazarbayev*. [online], CABAR.asia, 2022. 02. 03. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.]
- Central Asia Protest Tracker*. [online], The Oxus Society for Central Asian Affairs, (é. n.). Forrás: oxussociety.org [2022. 07. 31.]
- China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook*. [online], China Briefing, 2021. 05. 20. Forrás: china-briefing.com [2022. 07. 31.]
- Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick (2018): *Modernization and Regional Cooperation in Central Asia: A New Spring?* Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick – Barro, Albert (2021): *Political and Economic Reforms in Kazakhstan under President Tokayev*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Central Asia Leaders Confab but Stop Short of Binding Commitments*. [online], Eurasianet, 2018. 03. 16. Forrás: eurasianet.org [2022. 07. 31.]
- Corvinus Centre for Central Asia Research (CCCAR) (2021): *Water as a Driver of Sustainable Recovery: Economic, Institutional and Strategic Aspects of Water Resources Management in Central Asia*. Webinar Series. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Costa Buranelli, Filippo (2021): *Central Asian Regionalism or Central Asian order? Some Reflections*. *Central Asian Affairs*, 1, 1–26. Online: <https://doi.org/10.30965/22142290-bja10015>
- Elections in Uzbekistan*. [online], OSCE ODIHR, (é. n.). Forrás: osce.org [2022. 07. 31.]
- Environmental Justice Foundation (2005): *White Gold: The True Cost of Cotton*. London: EJF.
- Kazakhstan Provides Humanitarian Aid to Kyrgyzstan, Tajikistan*. [online], Euractiv, 2020. 07. 02. Forrás: euractiv.org [2022. 07. 31.]
- Шавкат Мирзиёев: «Центральная Азия — единый организм». [online], Gazeta.uz, 2017. 03. 22. Forrás: gazeta.uz [2022. 07. 31.]
- Geneva Water Hub: *Hydrodiplomacy in Rapid Action: Early Insights from the Sardoba Dam Disaster in Central Asia*. [online], 2020. szeptember 9. Forrás: genevawaterhub.org [2022. 07. 31.]
- Gershkovich, Evan (2022): *Putin's Unexpected Challenge: Snubs from his Central Asian Allies*. [online], The Wall Street Journal, 2022. 07. 24. Forrás: wsj.com [2022. 07. 31.]
- Gleason, Gregory – Pál, Dunay (2022): *CSTO Deployment in Kazakhstan: Strategic Shift or Political Consolidation?* [online], The Diplomat, 2022. 02. 08. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Gotev, Georgi (2022): *Kazakh Official: We Will Not Risk Being Placed in the Same Basket as Russia*. [online], Euractive, 2022. 03. 29. Forrás: euractiv.com [2022. 07. 31.]
- Gyene Pál (2020): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* KKI 4:1, 1, 4–6.
- Hashimova, Umida (2022): *Uzbekistan Reacts to the Crisis in Kazakhstan*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 18. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Hess, Maximilian (2021): *Russia and Uzbekistan's 5 Year Rapprochement*. [online], Riddle, 2021. 11. 10. Forrás: ridl.io [2022. 07. 31.]
- Kazakhstan*. [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Election for President, June 9 2019. Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.]
- Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.]
- Imamova, Navbahor (2022): *Experts Urge US to Update Its Central Asia Strategy*. [online], VOA News, 2022. 02. 02. Forrás: voanews.com [2022. 07. 31.]
- Indicators. GDP (current US\$) – Uzbekistan*. [online], The World Bank, (é. n.). Forrás: data.worldbank.org [2022. 07. 31.]

- Kalyuzhnova, Yelena – Pemberton, James – Mukhamediyev, Bulat (2004): *Natural Resources and Economic Growth in Kazakhstan*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-Term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 249–267. Online: <https://doi.org/10.4337/9781845420567.00017>
- Karimov, Azizjon (2021): *New Uzbekistan – A New Model of Foreign Policy*. [online], United Nations, 2021. 02. 01. Forrás: un.int [2022. 07. 31.]
- Kazah Köztársaság Külügyminisztériuma (2022): *President Tokayev Urges Russia and Ukraine to Reach Agreement Through Negotiations, Says Kazakhstan Ready to Provide Mediation, If Needed*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: gov.kz [2022. 07. 31.]
- Kazakhs Vote for Constitutional Changes Ending Nazarbaev's Grip on Country*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. június 6. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Kendzior, Sarah (2015): *Nations in Transit 2015. Uzbekistan. Executive Summary*. [online], Freedom House, 2015. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.]
- Krapohl, Sebastian – Vasileva-Dienes, Alexandra (2020): *The Region that Isn't: China, Russia and the Failure of Regional Integration in Central Asia*. *Asia Europe Journal*, 18, 347–366. Online: <https://doi.org/10.1007/s10308-019-00548-0>
- Kudryavtseva, Tatyana (2021): *Sadyr Japarov and Shavkat Mirziyoyev Discuss Border Conflict*. [online], 24.kg, 2021. 04. 30. Forrás: 24.kg [2022. 07. 31.]
- Kussainova, Meiramgul (2022): *Kazakhstan Will Not Recognize Donetsk, Luhansk as Independent States, Says President*. [online], Anadolu Agency, 2022. 06. 17. Forrás: aa.com.tr [2022. 07. 31.]
- Laruelle, Marlène – Royce, Dylan (2020): *No Great Game: Central Asia's Public Opinions on Russia, China, and the U.S.* [online], Kennan Cable No. 56. 2020. 08. Forrás: wilsoncenter.org [2022. 07. 31.]
- March, Andrew F. (2002): *The Use and Abuse of History: 'National Ideology' as Transcendental Object in Islam Karimov's Ideology of National Independence*. *Central Asian Survey*, 21(4), 371–384. Online: <https://doi.org/10.1080/0263493032000053190>
- McDermott, Roger: *Karimov-Nazarbayev Summit Signals Shift in Central Asian Security*. [online], 2013. 06. 18. Forrás: refworld.org [2022. 07. 31.]
- Nuriddinov, Umarbek (2022): *Bilateral Cooperation between Uzbekistan and Kazakhstan: Will the Dynamics Continue?* [online], The Astana Times, 2022. 01. 14. Forrás: astanatimes.com [2022. 07. 31.]
- Nurshayeva, Raushan (2012): *Uzbek Leader Sounds Warning over Central Asia Water Disputes*. [online], Reuters, 2012. 09. 07. Forrás: reuters.com [2022. 07. 31.]
- Olmos, Francisco (2019): *Pleasing China, Appeasing at Home: Central Asia and the Xinjiang Camps*. [online], 2019. 11. 29. Forrás: fpc.org.uk [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2016): *Who could Replace Uzbekistan's Ailing President?* [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2016. 08. 29. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2018a): *Rare Central Asian Summit Signals Regional Thaw*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2018. 03. 15. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2018b): *Why this Central Asian Summit could be Different*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2018. 03. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2019): *The Biggest Loser in the Kazakh Presidential Election could be the Government's Reputation*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 06. 10. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2020): *A New Era of Central Asian Cooperation? Uzbekistan, Kazakhstan Help a Neighbor in Need*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2020. 11. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2021a): *Afghanistan, Coronavirus Lend Extra Weight to Central Asian Leaders' Summit*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2021. 08. 09. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2021b): *Pressure For Reforms Increases After Uzbek President's Overwhelming Election Win*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2021. 10. 25. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Papp-Váry Árpád Ferenc (2018): *A semmiből kinőtt főváros a közép-ázsiai sztyeppéken: Asztana 20 éves*. *Universitas Budapestiensis De "Metropolitan" Annales X*. 15–29.
- Peyrouse, Sébastien – Boonstra, Jos – Laruelle, Marlène (2012): *Security and Development Approaches to Central Asia. The EU Compared to China and Russia*. [online], EUCAM Working Paper No. 11. 2012. 05. 07., 10–14. Forrás: eucentralasia.eu [2022. 07. 31.]

- Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka (2020): *It Wasn't Like This Even during Wartime*. [online], Aljazeera, 2020. 09. 23. Forrás: aljazeera.com [2022. 07. 31.]
- Pistan, Carna (2017): *2017 Constitutional Reform in Kazakhstan: Increasing Democracy without Political Pluralism?* [online], Constitution Net, 2017. 03. 28. Forrás: constitutionnet.org [2022. 07. 31.]
- Presel, Joseph A. (2020): *Negotiating with Karimov*. [online], Davis Center, 2020. 08. 19. Forrás: daviscenter.fas.harvard.edu [2022. 07. 31.]
- President of Uzbekistan & Kazakhstan Signed the Declaration on Allied Relations*. [online], Sarkaritel, 2021. 12. 07. Forrás: sarkaritel.com [2022. 07. 31.]
- Putz, Catherine (2018): *Uzbekistan Dismisses Long-Serving and Much-Feared Security Service Chief*. [online], The Diplomat, 2018. 02. 01. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Putz, Catherine (2020): *Dariga Nazarbayeva Dismissed from Top Senate Seat*. [online], The Diplomat, 2020. 05. 05. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Putz, Catherine (2022): *CSTO Deploys to Kazakhstan at Tokayev's Request*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 06. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Risbekkizi, Perizat (2021): *What is Kyrgyzstan-Tajikistan Conflicts Teaching About: Seeking Cooperation in Central Asia*. [online], Ankara Center for Crisis and Policy Studies, 2021. 05. 10. Forrás: ankasam.org [2022. 07. 31.]
- Ruiz-Ramas, Rubén – Morales Hernández, Javier (2021): *Uzbekistan's Neopatrimonial State and Authoritarian Regime: From Karimov to Mirziyoyev*. In Izquierdo-Brichs, Ferran – Serra-Massansalvador, Francesc (szerk.): *Political Regimes and Neopatrimonialism in Central Asia. A Sociology of Power Perspective*. Singapore: Palgrave Macmillan, 115–198. Online: https://doi.org/10.1007/978-981-15-9093-1_4
- Schenkkan, Nate (2016): *Islam Karimov and the Dictator's Playbook*. [online], Foreign Policy, 2016. 08. 30. Forrás: foreignpolicy.com [2022. 07. 31.]
- Schiek, Sebastian (2018): *Uzbekistan's Transformation from an "Old" to an "Upgraded" Autocracy*. *L'Europe en Formation*, 2018/1. 87–103. Online: <https://doi.org/10.3917/eufor.385.0087>
- Slunkin, Pavel (2022): *Kazakh Lessons for Authoritarian Leaders: How Putin and Lukashenka Could Fail the Test*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 01. 19. Forrás: ecf.eu [2022. 07. 31.]
- Sorbello, Paolo (2020): *Kazakhstan Decriminalizes Defamation, Keeps Hindering Free Media*. [online], The Diplomat, 2020. 07. 6. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Spechler, Martin C. (2001): *Regional Non-Cooperation in Central Asia: A Pathology*. In Hardouin, Patrick – Weichhardt, Reiner (szerk.): *Economic Developments and Reforms in Cooperation Partner Countries: The Interrelationship Between Regional Economic Cooperation, Security and Stability*. Bucharest: NATO, 267–274.
- Spechler, Martin – Bektemirov, Kuatbay – Chepel, Sergei (2004): *The Uzbek Paradox: Progress Without Neo-Liberal Reform*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 177–197. Online: <https://doi.org/10.4337/9781845420567.00014>
- Stanovaya, Tatiana (2019): *Why the Kazakh Experiment Won't Work in Russia*. [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2019. 03. 22. Forrás: carnegiemoscow.org [2022. 07. 31.]
- Strachota, Krzysztof (2022): *Kazakhstan: The CSTO Intervenes, the Protests Pacified*. [online], OSW, 2022. 01. 10. Forrás: osw.waw.pl [2022. 07. 31.]
- Sullivan, Charles (2019): *Transitions in Kazakhstan and Uzbekistan: Implications for the West*. [online], Italian Institute for International Political Studies, 2019. 10. 01. Forrás: ispionline.it [2022. 07. 31.]
- Szálkai Kinga (2015): *A vízmegosztás biztonságiasításának változásai Közép-Ázsiában (1960–2010)*. In Stepper Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Pécs: Publikon, 163–189.
- Szálkai Kinga (2020a): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* *KKI 4:1*, 1, 6–7.
- Szálkai Kinga (2020b): *Russia's Recent Military Buildup in Central Asia: A Message without an Address?* [online], Center for Strategic and International Studies, 2020. 09. 25. Forrás: csis.org [2022. 07. 31.]
- Szálkai Kinga (2021): *Resetting Water Relations in Central Asia: The Perspectives of Uzbekistan's Cooperative Foreign Policy Turn*. Policy Brief, Bishkek: OSCE Academy.
- Terzhan, Aram (2021): *Change and Continuity: Kazakhstan and Uzbekistan after Nazarbayev and Karimov*. [online], Emerging Europe, 2021. 01. 19. Forrás: emerging-europe.com [2022. 07. 31.]

- Tiezzi, Shannon (2022): *How did Asian Countries Vote on the UN's Ukraine Resolution?* [online], The Diplomat, 2022. 03. 03. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Toktomushev, Kemel (2021): *China and Central Asia: Warm Politics, Cold Public.* [online], Central Asia Program, 2021. 09. 07. Forrás: centralasiaprogram.org [2022. 07. 31.]
- Tolipov, Farkhod (2012): *Uzbekistan's New Foreign Policy Concept: No Base, No Blocks, but National Interest First.* [online], 2012. 09. 05. Forrás: cacialanalyst.org [2022. 07. 31.]
- Tolipov, Farkhod (2021): *Central Asia's Integration Takes One Step Forward, One Step Back.* [online], The Central Asia–Caucasus Analyst, 2021. 01. 26. Forrás: cacialanalyst.org [2022. 07. 31.]
- Tolipov, Farkhod (2022): *Uzbekistan between Ukraine and Russia: The Curse of Positioning.* [online], The Central Asia–Caucasus Analyst, 2022. 05. 31. Forrás: cacialanalyst.org [2022. 07. 31.]
- Tskhay, Aliya – Costa Buranelli, Filippo (2020): *Accommodating Revisionism Through Balancing Regionalism: The Case of Central Asia.* *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1033–1052. Online: <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1779184>
- Turkmenistan: Coronavirus Pandemic Country Profile.* [online], Our World In Data, 2022. 07. 31. Forrás: ourworldindata.org [2022. 07. 31.]
- Umarov, Temur (2021): *Can Russia and China Edge the United States Out of Kazakhstan?* [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2021. 08. 03. Forrás: carnegiemoscow.org [2022. 07. 31.]
- UN Affairs (2022): *UN General Assembly Votes to Suspend Russia from the Human Rights Council.* [online], 2022. 04. 07. Forrás: news.un.org [2022. 07. 31.]
- U.S. Department of State (2020): *United States Strategy for Central Asia 2019–2025: Advancing Sovereignty And Economic Prosperity (Overview).* [online], 2020. 02. 05. Forrás: state.gov [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan: Authoritarian President Karimov Reported Dead.* [online], Human Rights Watch, 2016. 09. 02. Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan.* [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan. Events of 2015.* [online], Human Rights Watch, Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan. Freedom in the World 2022.* [online], Freedom House, 2022. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan, Kazakhstan Sign Declaration on Allied Relations.* [online], UZ Daily, 2020. 12. 06. Forrás: uzdaily.uz [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan: Mirziyoyev Romps to Victory, but with Reduced Vote Share.* [online], Eurasianet, 2021. 10. 25. Forrás: eurasianet.org [2022. 07. 31.]
- Vasa László (2016): *Kormányátalakítás Kazahsztánban. Felkészülés a hatalomátadásra? KKI Elemzések*, E-2016/27.
- Vasa László (2020): *Regionalizmus Közép-Ázsiában. Tér-Gazdaság-Ember*, 8(3), 27–46.
- Vasa László (2022): *Kazahsztáni krízis után 2. A kazah New Deal.* *KKI Elemzések*, 2022/23. 3–11. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.23>
- What Drove the Worst Kyrgyz-Tajik Conflict in Years?* [online], The Third Pole, 2021. 05. 28. Forrás: thethirdpole.net [2022. 07. 31.]
- Which Nation Improved the Most in 2019?* [online], The Economist, 2019. 12. 21. Forrás: economist.com [2022. 07. 31.]
- World Bank Group (2020): *Economy Profile, Uzbekistan. Doing Business 2020.* [online], 2020. Forrás: doing-business.org [2022. 07. 31.]
- Yau, Niva (2022): *China's Security Management Towards Central Asia.* [online], PONARS Eurasia Program, 2022. 04. 01. Forrás: fpri.org [2022. 07. 31.]
- Совместное Заявление по итогам Консультативной встречи Глав государств Центральной Азии.* [online], Akorda, 2021. 08. 06. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]
- Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан.* [online], 2021. december 6. Forrás: uza.uz [2022. 07. 31.]